

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NUMMER 12
DECEMBER

2003

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris

160 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:

Haderslevvej 45

6200 Aabenraa

tf. 74 62 46 83

E-mail:

hist.samf.sdj@netbruger.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Kim Furdal (ansv.)

Institut for

Sønderjysk Lokalhistorie

Haderslevvej 45

6200 Aabenraa

email: kf@isl.dk

Lennart Madsen

Haderslev Museum

6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen

Rodekær 1

6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfattere

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,

Haderslev

I dette nummer:

- Nekrolog over Inger Bjørn Svensson* 323
Den 2. september 2003 døde æresmedlem i Historisk Samfund for Sønderjylland, Inger Bjørn Svensson. Museumsinspektør Inge Adriansen tegner et portræt af bladets redaktør gennem et kvart århundrede.
- Spredte træk og erindringer fra mit liv* 325
I en sen alder skrev Kamilla Bang f. Lassen sine erindringer, der bl.a. giver et bidrag til forståelsen af de dramatiske begivenheder, der fandt sted i Slesvig under og omkring krigen 1848-51. Forfatterne, der er oldebørn af Kamilla Bang, har redigeret erindringerne og fortæller om faderen Gustav Lassen og Kamilla Bangs videre skæbne.
- Barndomsjul i grænselandet* 333
Julen er på mange måder et spejl af det samfund, som vi lever i. Anna Hansen fortæller her om julen i hendes barndomshjem, et lille husmandssted i Tinglev sogn.
- Mårkær eller Mohrkirch? Brug af danske og tyske stednavneformer i Sønderjylland* 336
Stednavne nord og syd for 1920-grænsen har gennem de sidste godt 150 år givet anledning til stridigheder. Men hvad taler for og imod at benytte stednavne på den anden side af grænsen på sit eget sprog? Historikerne Carsten Porskrog Rasmussen, Århus Universitet, og Gerret Liebing Schlaber, Landsarkivet for Sønderjylland, gennemgår her argumenterne for begge synspunkter.
- Mindretalsrettigheder* 342
Læsning af Institut for Grænseregionsforskningens nye bog "En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1945-2000" har givet anledning til en kommentar fra fhv. museumsinspektør H. E. Sørensen. Bogen er også anmeldt under rubrikken "Bognyt" i dette nummer.
- Bognyt* 345
- Det sker – på de sønderjyske museer* 348
- Bagsiden om forsiden* 352
Udstillingen Oldemors juletræ på Aabenraa Museum, der åbner hvert år i slutningen af november, er næsten blevet en institution for børn og unge i Aabenraa. Museumsinspektør Hanne Christensen fortæller om juletræets kulturhistoriske baggrund.

Forsidebillede:

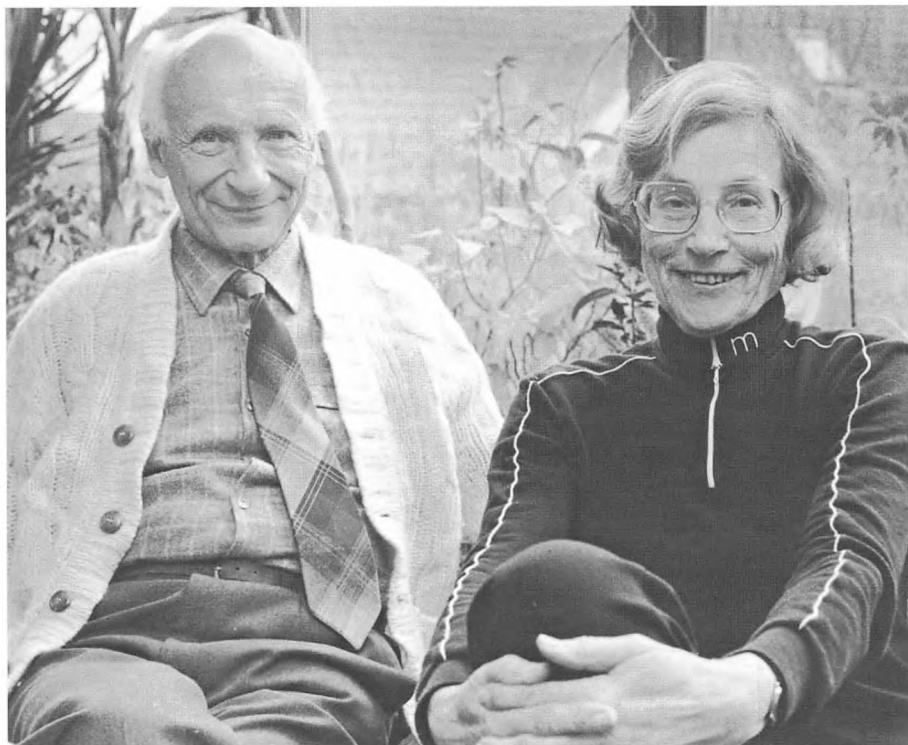
Oldemors juletræ på Aabenraa Museum. Foto: Aabenraa Museum.

Nekrolog over Inger Bjørn Svensson (1911-2003)

Den 2. september 2003 døde æresmedlem i Historisk Samfund for Sønderjylland, Inger Bjørn Svensson. Museumsinspektør Inge Adriansen tegner her et portræt af bladets redaktør gennem et kvart århundrede.

Den tidligere redaktør af Sønderjysk Månedsskrift, Inger Bjørn Svensson, er død i Haderslev i en alder af 92 år. Hun var født i 1911 i København, hvor hun blev cand. polit. i 1935. Det var gennem sit ægteskab med en studiefælle,

den senere redaktør Bjørn Svensson, at hun fik bopæl i Sønderjylland fra 1950. Her oplevede hun en travl hverdag med fem børn, men hendes samfundsmæssige engagement rakte ud over familie, hus og have. I en årrække var hun meget involveret i familiepolitik og socialt arbejde, især vedrørende småbørns og kvinders vilkår. Gennem sin ægtefælle blev hun også hurtigt indfanget af sønderjysk historie og kultur, og hun skrev avisartikler herom og fra 1959 også bidrag til

Bjørn og Inger Bjørn Svensson i hjemmet marts 1986. Foto: Olav B. Hansen. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Sønderjysk Månedsskrift, der havde bestået som kulturhistorisk tidsskrift siden 1924.

Fru Svenssons energi og organisationstalent var velkendt, og hun blev derfor opfordret til at påtage sig det tidskrævende og »ehrenamtliche« hverv som redaktør af månedsskriftet fra 1963. Denne omfattende opgave bestred hun frem til 1986, i en del af tiden uden at have andre i redaktionen til at aflaste sig med arbejdet. Under hendes ledelse voksede månedsskriftet både i omfang og antal abonnenter. Stofområdet blev bredere, layouten fornyet med flere illustrationer, og anmeldelserne kom til at fylde langt mere end tidligere. Der blev især lagt stor vægt på, at artiklerne skulle være skrevet i et klart og forståeligt dansk, og korrektoren blev læst omhyggeligt. I sine 23½ år på posten redigerede Inger Bjørn Svensson i alt 9.295 sider. Det er en præstation, der må aftvinge dyb respekt – og hun blev da også afløst af en redaktion på tre personer! Som en særlig tak for indsatsen gennem et kvart århundrede blev hun i 1989 udnævnt til æresmedlem af foreningen. Der er ingen tvivl om, at arbejdet med månedsskriftet havde været en hjertesag, og afskedsgaven blev – efter hendes eget ønske – en solid indbinding af samtlige årgange. Det var samtidigt kendetegnende, at hun aldrig blande-

de sig i efterfølgerens arbejde eller følte sig kaldet til at give gode råd, men nøjedes med at ønske dem samme store arbejdsglæde, som hun selv havde haft gennem alle årene.

Inger Bjørn Svensson var ikke blot en dygtig redaktør, hun skrev også selv artikler til månedsskriftet, bl.a. en oversigt over 60 års redaktionelt arbejde i 1984-årgangen. Fremhæves bør især de to bøger Dansk kvindehverdag i Sydslesvig, udgivet som Grænseforeningens Årbog 1974, og Det unge Grænseværn: DUG, som hun udgav sammen med Knud Fanø og Fr. Rudbeck i 1983. De sidste omfattende skriftlige arbejder blev en række biografier skrevet 1999-2000 til Dansk Kvindebiografisk Leksikon. Det var oplagt for redaktionen af dette værk at anmode Inger Bjørn Svensson om at påtage sig arbejdet med at skrive om kvinder, der havde ydet en særlig indsats for grænselandet. De velskrevne biografier giver indsigt i kvindernes karakter og forståelse for deres gennemslagskraft. F.eks. fremhæver Inger Bjørn Svensson om en af de biograferede (Inger Enemark), at hun ejede en naturlig myndighed parret med faglig dygtighed og havde sine meningers mod og en rap replik. Dette er tillige en dækkende karakteristisk af hende selv.

Inge Adriansen

Spredte træk og erindringer fra mit liv

Af SIMON RYE CLAUSEN OG HERTA BANG RYE CLAUSEN

I en sen alder skrev Kamilla Bang f. Lassen sine erindringer, der bl.a. giver et bidrag til forståelsen af de dramatiske begivenheder, der fandt sted i Slesvig under og omkring krigen 1848-51. Forfatterne, der er oldebørn af Kamilla Bang, har redigeret erindringerne og fortæller om faderen Gustav Lassen og Kamilla Bangs videre skæbne.

En blomstrende ungmø, frejdig og fro
Kamilla Vilhelmine Agathe Bang født Lassen (1845-1934) er datter af Gustav Frederik Lassen (1801-1854), Haderslevs dansksindede borgmester, der udmærkede sig i Treårskrigen, og Corinna Sophie Lassen født Bartholin (1810-1848). Gustav Lassen gjorde som jurist karriere som auditor og senere overauditor ved Holstenske Infanteriregiment i Rendsborg og blev i 1834 herredsfoged på øen Sild efter den politisk kontroversielle Uwe J. Lornsen. Som 43-årig blev Lassen i 1844 udpeget af kong Christian VIII til borgmester i fødebyen, Haderslev, som på dette tidspunkt var en fremgangsrig by med 6.000 indbyggere. Familien Lassen boede i Haderslevs daværende udkant i et stadigt eksisterende hus på Slotsgade 27, kun få huse fra Borgerforeningen. I Slotsgade 17 boede enkefru von Saldern til leje med sin søster og deres niece Helene Regenburt, der senere blev gift med Gustav Lassen. Helene Regenburts bror, August, var den senere højt placerede danske embedsmand i Sønderjylland, ansvarlig for kirke- og skolesager og en nær ven af Gustav Lassen.

Gustav F. Lassen iført uniform, formentlig som overpræsident. Fotografiet der er i privateje, er fra ca. 1852

Som nyindsat borgmester var balancen mellem de nationale kræfter vanskelig for Lassen; men da oprøret brød ud den 24. marts 1848 ved erobringen af den danske fæstning i Rendsborg, og slesvigske byer stadigt længere mod nord tilsluttede sig oprøret, formåede borgmester Lassen ved snilde og handlekraft at bevare Haderslev som den eneste købstad i regionen på danske hænder. Han medvirkede derved til at begrænse oprørets udbredelse i Sønderjylland.

Torvet i Haderslev, hvor byens borgmester Gustav F. Lassen sammen med dansksindede borgere afværgede byens anerkendelse af den slesvig-holstenske oprørsregering. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Krigshandlingerne kulminerede med slaget ved Slesvig 23. april 1848, hvor efter de danske tropper trak sig tilbage nordover fulgt af preussiske tropper, der deltog i krigen på oprørernes side, og Haderslev faldt den 25. april.

Få dage forinden, den 22. april, blev Lassen udpeget til at indgå som 3. mand i Regeringskommissionen, den lokale civilforvaltning for Slesvig. Familien Lassen måtte flygte over hals og hoved fra de fjendtlige tropper til Middelfart, hvor kommissionen fik sæde. Familien fandt en bolig i Odense, hvor Corinna Lassen, der var svækket af sygdom efter fødslen af datteren Corinna, indrettede sig med børnene. Lassens to-tre mindste børn, heriblandt Kamilla, måtte i skyndingen og for at muliggøre flugten fra Haderslev

betros den dansksindede præstefamilie Boesen i Fjelstrup. Ulrik S. Boesen blev senere ved August Regenburgs mellemkomst biskop for Slesvig med bolig i Flensborg 1854-1864. Lassen vendte kortvarigt tilbage til Haderslev den 4. juni, da fronten var drevet sydpå, omtrent en måned efter familiens flugt fra byen. Man må formode, at de tilbageblevne Lassenbørn blev hentet til Odense, så familien kunne forenes.

Mens Lassen virkede i Regeringskommissionen, forværredes hustruens tilstand. Hun døde kun 38 år gammel den 23. november 1848 og efterlod sig otte børn i alderen 1-14 år. Familiens yngste, Corinna, døde få uger senere den 13. december kun 13½ måned gammel.

Efter krigen vendte Gustav Lassen

den 5. marts 1850 tilbage til Haderslev i et sandt triumftog til borgmesterposten og afløste den tysksindede Kier. Familien fandt Slotsgade 27 stærkt medtaget, da hus og baghus under krigen var benyttet til hhv. lazaret og slagteri. Lassen overtog den 22. juli 1850 den betydningsfulde post som førsteborgmester i Flensborg, helstatens trediestørste by med 19.000 indbyggere. Ved kongelig resolution fik han den 25. februar 1851 tildelt titlen overpræsident (geheimkonferentsråd) som en særlig udmærkelse til byen og Lassen.

Familien bosatte sig herefter i Flensborg i det gamle og fornemme bygningskompleks, Holm 17, der også rummede Borgerforeningens lokaler samt en pragthave mod fjorden. Under Lassens korte, men driftige styre blomstrede byen bl.a. med anlæggelsen af jernbanen til Tønning, telegraf og gasbelysning. Kong Frederik VII og grevinde Danner deltog hyppigt i Borgerforeningens fester i den såkaldte »Kongesal«, der stadig findes velbevaret fra en ombygning i 1870. Gustav Lassen blev gift med Helene Regenburt den 18. juni 1851, og de fik datteren, Corinna, i 1852; men den 14. marts 1854 døde Lassen af lungebetændelse, hvorefter familien spredtes.

Gustav Frederik Lassen ligger begravet på Flensborgs gamle danske kirkegård. I 1848 blev han slået til ridder af Dannebrog og i 1967 æret med en mindesten på Lassens familiegravsted på Haderslev Klosterkirkegård af en kreds af Haderslevborgere med kirkeværge, dr. phil H. V. Clemmensen og borgmester P. Olesen i spidsen. Med dette portræt af forældrene overlades ordet til Kamilla Bang.

Spredte træk og erindringer fra mit liv

For at imødekomme mine børn og børnebørn, der med stedse stigende ivrighed ønsker - ja forlanger, at jeg skal nedskrive

noget af, hvad jeg har oplevet i mit liv, vil jeg da nu, 85 år gammel, begynde at fortælle lidt om, hvad jeg erindrer, efterhånden som minderne dukker frem af hukommelsen.

Min vugge stod i »det elskede omstridte land«, hvor jeg blev født i Haderslev den 18. april 1845. Jeg var næst yngste barn af en stor søskendeflok. Da jeg kom til verden, levede 5 søskende, tre var døde. Min far, Gustav Frederik Lassen, var borgmester i Haderslev, og både han og min mor, Corinna Sofie f. Bartholin, var med stærke bånd knyttet til Sønderjylland, idet mange af slægten på begge sider havde haft embede eller besiddelse der. Da jeg var et år gammel, blev der født endnu et barn, men min mor var allerede dengang meget svag. Dengang krigen i foråret 1848 brød ud, blev min far fordrevet fra Slesvig og måtte over hals og hoved flygte med familien til Odense. På grund af min mors sygdom fik de dog ikke alle børnene med. Et par af de mindste, deriblandt jeg, blev anbragt hos nogle af deres gode venner, den senere biskop Boesen. I Odense fandt mine

Corinna S. Lassen f. Bartholin. Fotografiet er fra ca. 1845.

Gården til bygningskomplekset Holm 17, der ligger t.h. for porten til Flensborgs hovedstrøg, Holm. Gården er fotograferet fra Borgerforeningen. Fotografiet der er i privateje, er fra ca. 1890.

forældre et foreløbigt fristed, men det gik stærkt nedad med min mors helbred, og hun døde den 23. november 1849, kun 38 år gammel. Jeg har hørt fortælle, at min far sørgede dybt og inderligt over tabet af sin hustru. Når dertil kom bekymringer for de mange børn, krig og nød i landet og de uvisse forhold i det hele taget, kan man forstå, hvilken frygtelig svær tid det har været for ham. Under Treårskrigen var han flere gange kaldt til konference hos kong Frederik VII. Denne var ham overordentlig venligsindet, hvilket han havde givet adskillige beviser på, bl.a. ved at have stået fadder til flere af mine søskende. Da krigen var slut, blev min far udnævnt til overpræsident for Slesvig med bopæl i Flensborg og [fik] titlen Geheimekonferentsråd. Under de urolige forhold, hvor den holstenske oprørsånd vel var kuet, men stadig ulmede og tit blussede op, var det sikkert en såre vanskelig post. Samtidig stillede der mange repræsentative krav til ham. Han skulle føre stort hus, modtage og være gæstfri mod alle officielle udsendinge. Jeg husker endnu tydeligt vort hjem der, en umådelig stor gård, hvor Borgerforeningen havde til huse. I stueetagen var der til den ene side restaurant, til den anden side lå en række officielle kontorer og min fars

private kontorer og spisesalen, som kun blev brugt ved repræsentationsmiddage. Ovenpå var den egentlige beboelseslejlighed med en mængde værelser, for enden af gården lå en lav lang bygning på en terrasse, hvor der blev holdt koncerter, foredrag og møder. Fra terrassen gik man lige ud i haven, der prangede med et stort plaskende springvand, keglebane og flere kinesiske pavilloner. Haven gik lige ud til Flensborg Fjord, kun skilt fra den ved en smal spadserevej der hed Hofenden. Man må vel huske på, at dette ligger snart 80 år tilbage, så der er vist intet minde derom nu.

Min fars officielle stilling, hans mange repræsentative pligter og sidst men ikke mindst hensynet til den store børneflokk gjorde det nødvendigt for ham at gifte sig igen. Gennem en af de mænd, han jævnligt havde embedsforretninger med, August Regenburg, der senere blev stiftamtmand i Skanderborg, men dengang var ansat i det slesvigske departement, kom han i forbindelse med dennes søster Helene. Hun var opdraget hos en tante, fru von Saldern (enke efter en major, der blev landsforvist), til hvem min far henvendte sig, og forbindelsen kom hurtig i stand. Mine to ældste søstre, Frida og Charlotte, har fortalt

mig, at han var dybt bevæget, da han gjorde dem bekendt med sit forestående giftermål og forsikrede dem om, at han aldrig ville eller kunne glemme vores mor. Om selve brylluppet husker jeg intet som helst. Jeg ved, at vielsen fandt sted i Christiansfeld og overværedes af den Regenburske familie. Ingen af min fars slægtninge var til stede. Han havde en søster, fru Sofie Thomsen, gift med en embedsmand i Kiel. De to søskende havde holdt inderligt af hinanden, men under og efter krigen havde deres forskellige politiske opfattelse bragt dem i hver sin lejr. Så vidt jeg har forstået, havde hendes mand været her i København, men var meget ilde set, da han betragtedes som oprører. Han var udsat for slemme pøbeloptøjer og blev derfor ved afrejsen ledsaget af politi som beskyttelse, men opfattede det som ærekrænkende og beskyldte min far for at have del deri. Hun tilgav ham aldrig denne formentlige hån, end ikke da min far lå på sit dødsleje og lod sende bud efter sin søster. I stedet for kom der et kort afslående brev, at hun aldrig kunne tilgive den tort, hun og hendes mand havde lidt.

Det er blevet mig fortalt, at da min stedmor kom i vort hjem første gang efter brylluppet, havde hun en stor dukke med til mig og mine to søstre, Sofie og Inge, der var henholdsvis to og et år ældre. Jeg synes også, at jeg dunkelt kan erindre denne dukke. Huset blev sat pænt i stand, og der blev indrettet nye kabinetter.

Hvad jeg derimod tydeligt husker, er nogle selskaber, der blev holdt i anledning af brylluppet (med krebsesuppe og kalkun), bl.a. et bal hvori mine to ældste søstre deltog, og vi små fik tilladelse til at se på dansen. Der kom god orden i huset, hvad der vist også var hårdt tiltrængt. Der kom mange gæster, når min stedmors familie kom på besøg. Vi fik lov til at sidde med ved bordet, i hvert fald un-

Præstefamilien Bang i Hvalsø, år 1892. Bagest fra venstre: Immanuel, Nina (f. Ellinger), Gustav, Broder, Frederik, Paul (forfatterens bedstefar). Midterste række fra venstre: Inge, Vilhelm, Kamilla. Forrest (på skødet af Vilhelm Bang) fra venstre: Marie og Thomas. Foto: Privateje.

der en del af måltidet. Det var en større ære end glæde for os. Hendes bror og to søstre »Tante« Conradine og »Tante« Theodora var alle ugifte og meget stive og fornemme. Ingen af dem havde det ringeste kendskab til børn. Tante Conradine var første hofdame hos hertuginde af Glücksborg, Frederik VI's datter, hvem hun altid ledsagede på rejser, bl.a. hvert år for en længere tid hos søsteren der var gift med prins Ferdinand. Disse nye slægtninge forventede naturligvis, at vi skulle være uhyre artige, sidde ved bordet så stive som pinde, kun tale, når vi blev spurgt, kysse på hånden og trække os lydløst tilbage. Da vi af naturen alle var meget livlige og veltalende børn og tilmed i flere år været ganske uden opdragelse, overladt som vi havde været til skiftende tjenestepigers varetægt, så har der sikkert været en hel del i vor optræden, der ønskedes ændret. Jeg erindrer da også tydeligt, at det ikke just var lovord,

*Kamilla Bang f. Lassen. Fotografiet er fra ca. 1932.
Foto: Privateje.*

der lød efter os, når vi hurtigst muligt forsvandt. Sikkert har disse måltider været en hård prøvelse for min far og rimeligvis også for min stedmor, hvem det idelig blev foreholdt af de to andre søstre, at det var et misgreb, hun havde gjort.

Fra min skoletid i Flensborg husker jeg ikke ret meget. Sammen med min søster Inge gik jeg hos en gammel »Læsemutter«, hvis navn jeg ikke erindrer. Der lærte jeg at læse og ikke stort andet. Et år efter brylluppet blev der født et barn, en lille pige, der fik navnet Corinna efter min afdøde mor. Jeg husker tydeligt den dag, hun blev døbt, hvor alle vi børn var til stede. Jeg så min far stå med hende på armen, og der var stor festlighed den dag. Dåben foregik i hjemmet, og der blev til denne anvendt en massiv gammel sølvskål. Den står i min erindring som meget stor og meget smuk. Min bror Frederik fik den senere i gave af min stedmoder, da han, som distriktslæge i Stubbekøbing, lod sit ældste barn, Gustav, døbe. I øvrigt husker jeg kun enkelte spredte træk fra min barn-

domstid i Flensborg. Måske kan jeg senere komme i tanke om et og andet, der kan have interesse. Min far fik lungebetændelse og døde den 13 marts 1854. Jeg husker, at jeg hørte sørgemusikken i byens gader og klokkeringning fra kirken, men nogen dybere forståelse af, hvad tab vi havde lidt, kan jeg selvfølgelig ikke have haft. Nu var vore forhold ganske forandrede. Min stedmor, der var ret ung og uerfaren, var nu enke med otte børn. Kort efter dødsfaldet kom hendes søster, Theodora, over og hentede Sofie, Inge og mig til København, hvor vi boede en tid hos hendes mor, fru Regenburt, der havde en lille stuelejlighed et sted ved Vesterport. Vi børn, der kom fra de store forhold med rummelig plads både i hus, gård og have, følte det som umådelig trangt og knugende at flytte her til byen. Denne følelse forlod os ingensinde. Mine to voksne søstre tog ophold hos slægtninge. Frida tog undervisning i en såkaldt dannelsesanstalt, da hun var en uafhængig karakter, der ville ernære sig selv som lærerinde. Min bror Immanuel kom på Sorø Akademi, hvorfra han senere blev student.

Da hjemmet i Flensborg var opløst og boet ordnet, kom min stedmor her til byen med de to mindste børn, den 8-årige Frederik og den lille Corinna. Vi fik lejlighed i Vimmelskaftej umiddelbart op mod Helliggejstskirke. Vi flyttede nu hjem, men min lille halvsøster blev opdraget hos sin mormor, dels har min mor vel haft nok at gøre endda, og dels var dette hyppigt tilfælde i datiden. Det var en ganske god lejlighed, forekommer det mig, men en elendig lille gård, der sammen med nogle loftsrum udgjorde vor eneste legeplads. Gården rummede ikke stort andet end et par nødvendighedshuse, en stor pumpe og 8 store rødmaledede læderspande til brug i påkommende ildebrandstilfælde. Min fars broder, bibliotekar Harald Lassen, blev nu formynder for

os. Han var en rar og venlig mand, som vi egentlig holdt meget af. Hans hustru, tante Line, havde tidligere været institutbestyrerinde, og hun påtog sig omsorgen for vor undervisning, men jeg har ikke indtrykket af, at hendes kundskabsfyldte var særlig stor. Derimod gav hun os mange formaninger og leveregler, bl.a. at en kvinde aldrig måtte gifte sig, førend hun var fyldt fyrretyve år. Selv var hun vistnok svagelig, hun opholdt sig mest i sit soveværelse, hvor vi tre pibebørn kom ind og hilste på hende. Hver onsdag blev vi trakteret med kaffe og kringler dér; hendes søster (halvgammel, ugift) »tante« Rikke Guldborg underviste os, vistnok efter bedste evne, men denne var kun ringe. Hvad der blev lagt væsentligst vægt på var kalligrafi og navneklud. Lærelystne som vi var, følte det ganske utåleligt time efter time at sidde og skrive skønskrift.

Efter nogle års forløb gik det heldigvis op for min mor, at vi ikke lærte noget som helst, hvorpå hun satte os ind i Døtreskolen i Vingårdsstræde. Det var en stor og glædelig forandring for mig. Der fik jeg for det første god undervisning og for det andet mange udmærkede kammerater, i hvis hjem jeg hyppigt blev bedt, og hvis venskab jeg har bevareret hele livet, men nu er der ikke en eneste af dem tilbage. Vore lærerinder var for størstedelen gamle jomfruer, der af trang påtog sig at undervise. Jeg har ikke indtrykket af, at nogen af dem havde den ringeste pædagogiske indsigt eller kærlighed til børn. Hurtigt opdagede jeg, at deres viden var noget mangelfuld, men til gengæld havde vi enkelte udmærkede lærere, hvis undervisningstimer jeg altid har tænkt på med den største glæde og taknemlighed. Digteren Kristian Arentzen, Metropolitanskolen, havde vi i dansk. Han forstod ikke alene at lære os sproget og give os kærlighed dertil og til den rige danske litteratur. Han forstod

også at vække vor sans for alt, hvad der er godt og smukt her i livet; han har sikkert også forstået, hvad dette betød for mig, thi undertiden blev Sofie og jeg inviteret hjem hos ham. Han boede lige ved Dr. Louises Bro. Dette var en stor oplevelse for os. Han læste da gerne højt eller fortalte os adskillige ting. Da jeg efter konfirmationen gik ud af skolen, bad jeg ham skrive i min stambog. Han skrev deri følgende lille Vers:

»Så er De da vokset fra Barnekjolen,
så har De trådt Deres Børnesko,
så går De da gladelig ud af Skolen
en blomstrende Ungmø, frejdig og fro.

I Livets Skole De nu indtræder,
thi Livet er selv en Skolegang,
i denne De også beståe med Hæder,
med Sjælen fuld af Ungdom og Sang.

Ja er Deres Hjerter kun varmt og kærligt,
og er Deres Tanke kun ren og klar,
så skal De se hvor Livet er herligt,
at det er den bedste Skole man har!«

De henfarne store - med dem lad mig bo
Efter skolen blev Kamilla huslærerinde i Slesvig og Horsens. Ved et besøg hos sin storesøster Charlotte, gift med Lars Hansen, præst ved Horsens Tugthus, traf Kamilla præsten Vilhelm Bang, der var førstelærer ved Borgerskolen i Store Heddinge på Stevns. De blev gift den 30. maj 1871.

Heinrich Vilhelm Teodor Falkenberg Bang (f. 21. marts 1843) var søn af den velhavende købmand og konsul Jens Thykjær Bang og Lyna Emilia Bang født Mikisch i Horsens. Han var historisk interesseret, men ejede ikke forretningstalent. Vilhelm Bang blev sidst i 1871 præst på Omø og måtte som øens eneste embedsmand sammen med sin kone fungere som lærer, læge, jordemoder m.v. Samtidig indledte Bang sit omfattende

historiske og kulturhistoriske forfatter-skab med hundredvis af publikationer i bøger, aviser og tidsskrifter, herunder specielt i Jysk Topografisk Tidsskrift, hvor Bang blev medredaktør. Efter fem år på Omø flyttede familien, nu med de to sønner Gustav og Immanuel, i 1876 til Bækbølling præstegård med Føvling og Holsted sogne i Ribe amt. Det var en fattig egn med en barsk natur. Som familien voksede, udvikledes en intellektuelt stimulerende og frisindet, men verdensfjern, uorganiseret og normløs livsstil. Den fremlevede familiefølelsen for de nu i alt otte børn og boglige begavelser hos tre af familiens sønner, Gustav, Immanuel og Thomas, der dog alle døde ret unge.

Gustav Bang (1871-1915) blev dr. phil i historie og en af Socialdemokratiets store teoretikere. Han blev gift med historikeren Nina Bang f. Ellinger, der som undervisningsminister i Staunings første regering fra 1924 til 1926 blev verdens første kvindelige minister, men som døde i 1928. Immanuel Bang (1874-1924), cand. polit., blev næstformand i Landsoverskatterrådet. Thomas Bang (1889-1920), mag. art. og underarkivar i Rigsarkivet, døde under den spanske syge. Thomas' tragiske død indtraf ugen før den 10. februar 1920, hvor afstemningen om Sønderjyllands deling foregik. Det bør anekdotisk nævnes, at Thomas på sit dødsleje bønfuldt sin moder, Kamilla Bang, om, at hun på trods af hans sygdom skulle rejse og afgive sin stemme i fødebyen Haderslev, så ingen stemmer gik tabt. En mindsten over Thomas Bang (med dette afsnits overskrift indfældet) findes på Frederiksberg kirkegård, opsat af en kreds af regensianere med Robert L. Hansen i spidsen.

Familiens sidste egentlige bolig blev den idylliske, men stærkt forfaldne præstegård i Hvalsø ved Holbæk, hvor Vilhelm Bang var præst for Hvalsø og

Særløse sogne fra 1890 til 1909. Familien fortsatte den ejendommelige romantiske livsstil, og hjemmet blev hyppigt besøgt af kendte historikere og museumsfolk. Økonomien var meget beskedet, da lønnen betaltes kontant, beregnet efter kapitelaksten på byg, og ikke som i Bækbølling, hvor lønnen blev udbetalt i korn. Bang måtte i 1909 pga. svagelighed opgive sit hverv og flytte til København som emeritus. Efter Vilhelm Bangs død var Kamilla blandt de sidste præsteenker, der fortsat fik pension beregnet efter den tiendeordning, der med dyrtiden udviklede sig favorabelt. Dertil kom en pensionsordning, som Gustav Lassen havde oprettet i Vemmetofte kloster for sine døtre, der sikrede hendes alderdom.

Kamilla forblev i sin alderdom et samlingspunkt for familien, højt elsket af sine børn og børnebørn. Hun boede i sine sidste år hos datteren Inge, i en lille lejlighed i København, hvor hun døde den 8. oktober 1934. Kamilla Bang er begravet sammen med sin mand på Hvalsø kirkegård.

Litteratur:

- Herta Rye Clausen: »Vilhelm Bang (1843-1910), en forfatterbibliografi«. Specialeopgave (Bibliografi) v. Danmarks Biblioteksskole, København. 1983.
- Henrik Fangel: »Revolutionen der udeblev« i: Sønderjysk Månedsskrift 1971, s. 414-429.
- Hakon Gjessing: »Drengear og Mandomsvirke i Tønder«, Aabenraa 1968.
- Holger Hjelholt, Johan Hvidtfeldt og Knud Kretzchmer (red): »Flensborg bys historie I-II«, Aabenraa 1955.
- Holger Hjelholt: »A. Regenburg«, Aabenraa 1978.
- Dori Rasmussen: »Farmor fortæller«, Forlaget Øresund 1993.
- Dannevirke 6. marts 1850.
- Modersmålet 14. februar 1920. m.fl.
- Arkiv for Regeringskommissionen af 3/4 1848 for hertugdømmet Slesvig, Rigsarkivet
- Brev til F. F. Tillisch fra G. F. Lassen, 6. marts 1850. Personarkivet, Rigsarkivet.

Barndomsjul i grænselandet

Af ANNA HANSEN

Om noget afspejler og synliggør julen det samfund, vi lever i, og den enkelte families livsvilkår. Anna Hansen fortæller her om julen i hendes barndomshjem, et lille husmandssted i Tinglev sogn.

Mine forældre havde et lille husmandssted ude på Kravlund Mark i Tinglev sogn. Jeg var nummer fem og havde en søster, som var to år ældre, og tre brødre, der var henholdsvis tre, fem og syv år ældre end jeg. Børneflokken voksede hurtigt, og knap et år efter, jeg blev født, fik vi en lillesøster, året efter en lillebror, og sådan øgedes flokken med et barn til hvert eller hvert andet år, indtil vi var elleve børn, hvoraf en lille dreng døde seks uger gammel af lungebetændelse. Så var vi fem drenge og fem piger. Min mor var 37 år gammel, da hun fødte sit 11. barn, og hun var 20 år gammel, da hun havde født det første. Min far var et år yngre end mor. Så der var mange munde at mætte hver dag.

Min far stod op hver morgen kl. fire, så kørte han mælkejunger med hestevogn til mejeriet. Når han kom hjem derfra, kørte han om sommeren til mosen, hvor han fabrikerede tørv. Min mor passede det derhjemme. Vi havde fem til seks malkekøer og opdræt, grisesøer og høns. Efterhånden som vi børn blev større, skulle vi selvfølgelig hjælpe til med alt. Både i mosen om sommeren og hjemme ved landbruget i øvrigt.

Vi var meget fattige, men vi har aldrig sultet, fordi vi var selvforsynende med næsten alt, og min mor var meget dygtig til at lave mad. Vi fik tit forskellige slags supper. Vi slagtede to gange om året et

Julemiddagen bestod af risengrød med juleøl eller hvidtøl med sukker i. Juleøllen bryggede Annas mor selv. Det sparede penge, men hvidtøllen kunne også købes. Her er det en etikette fra Tønder Aktiebryggerie. Etikette: Hans H. Worsøe.

stort slagtesvin, og det var meget vigtigt, at det var godt fedt. Vi fik næsten udelukkende fedt på brødet, sukermad og boghvedegrød. Derudover fik vi æg og næsten al den mælk, vi kunne drikke. Grøntsager og kartofler havde vi også nok af selv.

En overgang var vi fem børn, som gik i skole, og min mor syede og strikkede alt tøjet selv. Desuden var der altid en masse vask, og når man tænker tilbage, skulle sådan en mor have haft medalje. Tænk, samtidig var hun næsten altid gravid,

Julen er om noget børnenes fest, men tidligere var antallet af gaver til at overse. Det gjaldt ikke mindst i et husmandshjem, som Anna Hansens barndomshjem. Postkort: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

har nok været nerver på, for der skulle virkelig arbejdes hårdt, for der var også renter og afgift, som skulle betales hvert halve år.

Når vi kom til lillejuleaften, blev juletræet sat ind i et hjørne af stuen, og mor pyntede træet sammen med de største børn. Stuen var ikke ret stor, og der var lavt til loftet, så træet var kun ca. 1,50 meter højt. Der var heller ikke plads til at danse rundt om træet, selv om man godt kunne ønske sig det. Når træet var pyntet, slog min mor et lagen omkring, så de små ikke kunne se det før juleaften.

Juleaftensdag måtte vi børn så opholde os i køkkenet eller ude i stalden hos dyrene, som fik lidt ekstra foder juleaften. Det var altid så hyggeligt i stalden og en dejlig varme. Alle havde dog svært ved at vente til aften, og vi syntes, at det var den længste dag i året. Spændingen var stor, især hos de små, og de skulle jo være særlig artige op til jul, ellers kom julemanden ikke til dem.

Op mod jul satte de små deres hjemmesko op i vinduet om natten. Så kom julemanden og puttede lidt godter i dem, hvis de havde været rigtig artige, men når de havde været uartige, fik de kun et stykke kul. Godterne var gerne et

men hun havde et strålende humør, og så sang hun dagen lang gamle viser, som jeg i en alder af 13 år skrev ned, når hun sang dem, for de var ingen steder skrevet. Det var mest gamle kærlighedsviser. Vi gik i skole hver dag undtagen i ferien. Til pinse syede min mor kjoler til alle os piger, så vi var rigtig stolte, og samtidig fik vi et par lærredssko. Ellers gik vi kun i træsko eller bare ben. De første lædersko fik vi til konfirmationen. Begge mine forældre arbejdede hårdt dagen lang, men min far var meget streng, så vi var meget forkuede, fordi man fik klø for de mindste forseelser, når han var hjemme. Der

stykke konfekt, æble, appelsin eller bare en småkage. Min mor bagte franskbrød og småkager i massevis op til julen. Syv slags var der gerne foruden en særlig julekage med rosiner og sukak, for der var jo mange munde at mætte, og lidt besøg kom der også gerne i juledagene.

Vi spiste om aftenen i stuen, hvor træet stod, og vi startede altid med en lille bordbøn, som mor eller et af børnene fremsagde, inden vi begyndte at spise. Julemiddagen bestod altid af risengrød med juleøl til, som min mor selv havde brygget, eller hvidtøl med sukker i. Derefter fik vi sønderjysk grønlangkål med brune kartofler, røget svinehoved, snitter og hamburgerryg.

Når vi var godt mætte, skulle de ældste børn hjælpe med ovasken. De mindste skulle med ud i stalden og ønske dyrene en god jul. Imens tændte far eller mor juletræet, og så først måtte børnene komme ind og se, om julemanden havde været der.

Vi sang nogle julesalmer og beundrede træet, mens lysene brændte. Så kom det spændende tidspunkt, hvor der blev uddelt gaver, en til hver og aldrig mere. Det kunne til de mindste være en lille dukke, en bamse eller et andet lille stykke legetøj. De større børn fik gerne en blød pakke med et stykke tøj, strikkede strømper eller jumpers, noget som man alligevel skulle have. Vi var fem drenge og fem piger. Jeg husker, at vi en jul fik en lille trædukkevogn, som vi sloges om at dele. Drengene fik gerne en lille mundharpe, lommelygte eller lommekniv. Desuden var der ofte en propbøsse med propper til at skyde nytår ind med. Når man var syv år og skulle begynde i skolen, fik man altid en skoletaske, en tavle, en griffel og en svamp, så man var klar til skolegang efter påske. Ellers var det mest æbler, figner, dadler, nødder og appelsiner, som var de største lyspunkter for os børn juleaften. Min far købte gerne en hel kasse

appelsiner og en kasse æbler, men da vi var mange munde, skulle man altid dele en appelsin med en anden, for at de kunne holde alle juledagene. Appelsiner kunne man dengang kun købe omkring juletid.

For mig personligt var det bedste, som lå under træet, dog de forskellige julehefter, som vi bestilte i skolen. Dem måtte vi ikke få at læse i før efter juleaften, så det glædede jeg mig allermost til, da jeg først begyndte at kunne læse.

I juledagene hyggede vi os med forskellige spil, som de største børn selv lavede. Mølle og Dam var meget yndet, og det blev tegnet op på et bræt af krydsfiner, hvor der på den ene side var damspil og på den anden side møllespil. Brikkerne blev lavet af papstykker. Vi spillede også meget med pebernødder, som vores mor bagte sammen med de største af børnene. Vi havde en hel mælkejunge af disse lækre kager. Dem spillede vi »par eller upar« med eller »effen eller ueffen«. Så var det bare om at gætte rigtigt, for så fik man pebernødderne, ellers måtte man give en til den anden part. De største af børnene spillede også meget kort. Det var et spil, som hed »66«, men det interesserede ikke mig. Jeg ville bare læse, da jeg kom i den alder, for jeg var ualmindelig videbegærlig. Så jeg læste alt, hvad jeg kom i nærheden af: salmebøger, bibelen, annoncer og aviser, ja alt.

Det var i hele taget en dejlig tid i julen, hvor vi alle var samlet og hyggede os inden dørene ved den varme kakkelovn. Legetøj havde vi jo ikke meget af dengang, så det gjaldt bare om at bruge fantasien. Men jeg tror nok, vi var lige så lykkelige, som børn er nu til dags, hvor de bliver overøst med gaver i massevis og alskens slik til hverdag. Dengang fik vi kun rigtig slik og godter i julen. Vi kendte jo ikke til andet, og naboens børn havde det heller ikke meget bedre, for sådan var tiderne nu engang.

Mårkær eller Mohrkirch? Brug af danske og tyske stednavneformer i Sønderjylland

Af Gerret Liebing Schlaber og Carsten Porskrog Rasmussen

Må eller bør man benytte stednavnene på den anden side af grænsen på sit eget sprog, eller er det mere rimeligt at respektere den dansk-tyske grænse også i sproglig henseende? Det er et vedvarende problem, som enhver, der beskæftiger sig med forholdene på begge sider af grænsen, næsten automatisk bliver konfronteret med. Ikke sjældent udvikler det sig til et politisk spørgsmål. Historikerne Carsten Porskrog Rasmussen, Århus Universitet,

og Gerret Liebing Schlaber, Landsarkivet for Sønderjylland, har her samlet argumenter for begge synspunkter.

I Slesvig tales tre sprog: dansk, tysk og frisisk. Det skrev allerede den fremtrædende holstenske adelsmand Heinrich Rantzau i 1597. Eller burde man kalde ham Henrik Rantzau i en dansk tekst? For mens man selvfølgelig oversætter spro-

Askfelt Danske Skole ti km vest for Egernfærde er en af de mange danske skoler i Sydslesvig, som i årene efter Den Anden Verdenskrig blev oprettet i de landsdele, hvor der indtil da ikke fandtes noget dansk mindretal. Navnet forekommer derfor som en nydanisering af byens tyske navn Ascheffel. Her ses skolen engang i 1950'erne. Foto: Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af
Historisk Samfund for Sønderjylland

Redaktion:
Kim Furdal
Carsten Porskrog Rasmussen
Lennart S. Madsen

79. årgang
2003

Indhold

<i>Adriansen, Inge</i> : Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000	45
<i>Adriansen, Inge</i> : Nekrolog over Inger Bjørn Svensson (1911-2003)	323
<i>Andersen, Niels Erik</i> : Den slesvigske sprogstrid på nødpengersedler	35
<i>Bech-Nielsen, Grith</i> : Marskgården Supskog og den frisiske byggeskik	115
<i>Bjørn, Claus</i> : Conrad Reventlow på Sandbjerg – den glemte Reventlow-broder	84
<i>Bojesen, Christian Bo</i> : Engelen	211
<i>Clausen, Simon Rye og Herta Bang Rye</i> : Spredte træ og erindringer fra mit Liv	325
<i>Dragsbo, Peter</i> : Ud med Italien, leve Møgeltønder	244
<i>Dragsbo, Peter</i> : Eksempler på hjemstavnsstilen i Sønderjylland	254
<i>Dragsbo, Peter</i> : Litteratur om hjemstavnsstilen i Sønderjylland samt værker, der dannede inspiration for bevægelsen	282
<i>Eisenschmidt, Silke</i> : Projekt “Neolitisk keramik fra Benniksgård, Rinkenæs sogn”	187
<i>Fink, Hans</i> : Aarhus Universitet og Sandbjerg Gods	95
<i>Furdal, Kim</i> : Indvandrere og flygtninge i Aabenraa 1980-2002	121
<i>Furdal, Kim</i> : Peter Fangels stereoskopbilleder	166
<i>Furdal, Kim</i> : De lokalhistoriske Årbøger 2002	192
<i>Hansen, Anna</i> : Barndomsjul i grænselandet	333
<i>Hokkerup, Aksel Fr.</i> : Felsted Sogns Husflidsforening	196
<i>Jessen, Jørgen Toft</i> : Peder Gram og andre arkitekter i Haderslev 1909-1937	273
<i>Johnsen, Axel</i> : Kampen for en grænse ved Dannevirke – Et forskningsprojekt ved Studiefabrikken ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig	159
<i>Kelm, Bert</i> : Ligning af ekstraskat på Rømø i 1789	3
<i>Lampe, Jens Kongsted</i> : Færgestedet ved Fynshav	50
<i>Lampe, Jens Kongsted</i> : Alsingeren der blev Danmarks største frugtforsker	164
<i>Lauridsen, Inger</i> : Lauritz Thaysen, arkitekt i Tønder 1904-1930	261
<i>Lorenzen, Siegfried</i> : Tobakken – og tobakken i Tønder	296
<i>Madsen, Lennart S.</i> : Sandbjerg i kulturlandskabet	101
<i>Marckmann, Anton</i> : Nordslesvigske homøopatiske husapoteker	179
<i>Nielsen, Kirsten Grau</i> : Da verdensbranden blev tændt	222
<i>Nissen, Thora</i> : H. C. Andersen og den gamle hertuginde Louise Augusta	147
<i>Petersen, Johan</i> : Tørvearbejde under krigen 1940-45	200
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Sandbjerg Gods og dets ejere	68
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog og Gerret Liebing Schlaber</i> : Mårkær eller Mohrkirch? Brug af danske og tyske stednavneformer i Sønderjylland	336
<i>Rasmussen, Søren</i> : Sandbjerg bebyggelseshistorie	76

<i>Schlaber, Gerret Liebing: Socialpolitik før velfærdsstatens oprettelse</i>	8
<i>Schlaber, Gerret Liebing og Carsten Porskrog Rasmussen:</i>	
Mårkær eller Mohrkirch? Brug af danske og tyske stednavneformer i Sønderjylland	336
<i>Steg, Kristian Jepsen: Et Selvstyremøde på Als</i>	13
<i>Sørensen, H. E.: Østersøens historie – En udstilling på Nationalmuseet</i>	54
<i>Sørensen, H. E.: Oehlenschlägers fødselsdagsdigt til hertuginde</i>	153
<i>Sørensen, H. E.: Hertugen og hertuginde i Indien</i>	291
<i>Sørensen; H. E.: Mindretalsrettigheder</i>	342
<i>Sørensen, Oskar: Breve fra Anthon fra Rusland</i>	301
<i>Wiell, Stine: Tanker bag dansk arkæologisk historie 1847-1997</i>	126
<i>Willumsen, Anne-Birgit: Englefigur fortæller kulturhistorie</i>	218
<i>Worsøe, Hans H.: Knud og Ellen Dahl, Sandbjergs sidste private ejere</i>	88

Faste rubrikker

Det sker - på sønderjyske museer	30, 62, 108, 140, 172, 204, 236, 284, 316, 348
Set og sket i grænselandet - Grænselandskronik (H. E. Sørensen) .	17, 131, 226, 306
Meddelelser fra Historisk Samfund for Sønderjylland	234

Bagsiden om forsiden

Indkomstskat (<i>Lars N. Henningsen</i>)	32
Færgeoverfart ved Årøsund (<i>Bent Vedsted Rønne</i>)	64
Herregårde i Sundeved (<i>cpr</i>)	112
Tyske flygtninge i Sønderjylland (<i>Martin Klatt</i>)	144
Hertuginde Louise Augusta (<i>H. E. Sørensen</i>)	176
“Hvor Tid fordrives i Lediggang, gaar altid meget Ondt i Svang” (<i>Elsemarie Damm-Jensen</i>)	208
Gravmindernes symbolik (<i>Anne-Birgit Willumsen</i>)	240
Godsinspektør H. C. Davidsen som arkitekt (<i>Ingolf Haase</i>)	288
Krigsfanger i Nordslesvig (<i>kf</i>)	320
Oldemors juletræ på Aabenraa Museum (<i>Hanne Christensen</i>)	352

Redaktionens signaturer: *kf* = Kim Furdal, *lsm* = Lennart Secher Madsen,
cpr = Carsten Porskrog Rasmussen.

Bognyt

<i>Adriansen, Inge: Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000</i> (Jørn Buch)	347
<i>Alsisk Ordsamling, 2. udgave (Karen Margrethe Pedersen) .....</i>	203
<i>Carsten Borg Betonvarefabrikkers Historie 1902-2002,</i> ved Henrik J. Møller (kf)	28
<i>Danske krigergrave i Sydslesvig 1848-50 og 64, CD-Rom og hefte,</i> Ide og oplæg Ib Ansgar Jensen (kf)	238
<i>Dragsbo, Peter og Helle Ravn: Jeg en gård mig bygge vil –</i> der skal være have til (cpr)	61
<i>En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske</i> grænseland 1945-2000, red. Jørgen Kühl (Anker Thygesen)	345
<i>Futtrup, Birgitte Vestergaard, Gerret Liebing Schlaber og Hans Schultz Hansen:</i> Landsarkivet for Sønderjylland. En arkivoversigt (Karin Conradsen) ...	346
<i>Füchsel, Franz: Han, hun og humor (kf) .....</i>	27
<i>Gehrke, Teddy: P. J. Schmidt 1902-2002 (lsm) .....</i>	235
<i>Gilder, lav og broderskaber i middelalderens Danmark,</i> red. Lars Bisgaard og Leif Søndergaard (cpr)	110
<i>Grænseforeningens årbog 2003 (Karl Erik Olesen) .....</i>	345
<i>Haase, Ingolf: Kun hæver vi ikke mere hånden til Hitlerhilsen (kf) .....</i>	286
<i>Haderslev Samvirkende Idrætsforeningers 75 års jubilæum 1927-2002,</i> red. Bent Vedsted Rønne og Uffe Barsballe Thyssen	60
<i>Hansen, Hans Schultz, Birgitte Vestergaard Futtrup og</i> <i>Gerret Liebing Schlaber: Landsarkivet for Sønderjylland.</i> En arkivoversigt (Karin Conradsen)	346
<i>Helleberg, Maria: Kærlighedsbarn 1-2 (H. E. Sørensen) .....</i>	59
<i>Interaktivt historisk atlas Slesvig-Holsten 1867-2000, CD-Rom</i> (Jens Andresen)	315
<i>Klatt, Martin: Flygtningene og Sydslesvigs danske bevægelse 1945-1955</i> (Anker Thygesen)	139
<i>Kragh-Nielsen, Niels H.: Galgehøj og Rettersted. Henrettelsernes historie</i> i Hertugdømmet Slesvig 1550-1850 (Hans Henrik Appel)	315

<i>Kristensen, Henrik Skov: En station på vej til Helvede. Harreslev banegård og deportationen af danske fanger fra Frøslev til tyske koncentrationslejre (Axel Johnsen) . . . . .</i>	171
<i>Mathiesen, Else K.: Digte fra marsken. Med pasteller af Dan Thuesen (H. E. Sørensen) . . . . .</i>	110
<i>Mimi og Christian: To sønderjyske skæbner, red. Chr. Kelm-Hansen (kf) . . . . .</i>	107
<i>Moltrup Sogn – gårde og huse, red. Karin Bonde (kf) . . . . .</i>	107
<i>Nielsen, Hans Frede: Guldhornsindskriften fra Gallehus – Runer, sprog og politik (Orla Madsen) . . . . .</i>	171
<i>Nielsen, Jens H.: Tinglev – et grænsesogn (Britta Bargfeldt) . . . . .</i>	29
<i>Petersen, Peter: Æ' Smaj. Smedemester Peter Petersens erindringer, red. Erik Skifter Andersen (Leif Hansen Nielsen) . . . . .</i>	142
<i>Ravn, Helle og Peter Dragsbo: Jeg en gård mig bygge vil – der skal være have til (cpr) . . . . .</i>	61
<i>Register til årbøgerne 1903-2002, Historisk Samfund for Ribe Amt, red. Søren Mulvad (kf) . . . . .</i>	29
<i>Rinkenæs Ungdomsskole, red. Erik Back Pedersen og Peter Schmidt (kf) . . . . .</i>	27
<i>Schlaber, Gerret Liebing, Birgitte Vestergaard Futtrup og Hans Schultz Hansen: Landsarkivet for Sønderjylland. En arkivoversigt (Karin Conradsen) . . . . .</i>	346
<i>Sestoft, Leif: Drømmen om Danmark. Det danske Flensborgs blomstring og fald 1830-1875 (Gerret Liebing Schlaber) . . . . .</i>	206
<i>Sørensen, H. E.: Skærbæktæpper (Birgit Jenvold) . . . . .</i>	206
<i>Sørensen, H. E.: Brøns Kirke (lsm) . . . . .</i>	235
<i>Wolf, Helene-Charlotte: Peter Sandkamm-Möller. Der Alsen-Maler. Erinnerungen – Ein Bilderbuch (Birgit Jenvold) . . . . .</i>	283
<i>19 myter i Sønderjyllands historie, red. Axel Johnsen og Birgitte Thomsen (Steen W. Andersen) . . . . .</i>	283
<i>75-aars jubilæum 2001. Augustenborg Roklub onsdag 25. juli – 1926-2001 (kf) . . . . .</i>	107

Stedfortegnelse

- Als 13ff, 50ff, 156f, 181f, 225
Angel 38ff, 163
Arnkilsøre 164
Askfelt 336*
Augustenborg 147ff, 147*, 165, 176, 182, 195
Ballum 251*, 256, 308, 320
Bommerlund Plantage 200
Dannevirke 159ff, 307*
Dybbøl 226f
Eckernførde 162, 167*
Ejdersted 162f
Felsted 196ff*
Flensborg 39, 159, 167f, 182f, 222ff, 326ff, 328*
Fynshav 50ff 51*
Gejlå 200
Glücksborg 39
Gram 183ff
Gråsten 36, 155, 194
Haderslev 12*, 17f, 40, 135, 167, 181ff, 257*, 273ff*, 325ff, 326*
Hjerpsted 255*
Holm 181
Husum 38
Hygum 257
Højer 183f, 229, 307
Højer Kog 117
Højrup 183
- Kegnæs 54*
Kravlund Mark 333
Kiel 40, 167
Kruså 309*
Lysabild 240
Læk 43
Løgumkloster 183ff, 289*, 301*, 320
Marstrup 257
Mjang 181
Møgeltønder 167, 241*, 244ff*, 288
Neumünster 167
Neustadt 43f
Nibøl 18*, 135
Nordborg 309
Notmark 50f
Nydam Mose 103*
Nr. Sejerslev 183
Perbøl 303
Rejsby 320
Rinkenæs 187ff
Rudbøl 117
Rødding 40, 257
Rømø 3ff, 309
Rønshoved 135
Sandbjerg 65ff*, 155
Sankelmark 133
Shrirampur/Serampore 291ff
Sild 36, 40
Simmersted 183
- Skærbæk 167, 170* 181ff, 243*, 251, 256
Slesvig 39, 135, 167, 326
Sottrup Storskov 105*
Sundeved 112, 251
Sønderborg 17f, 55*, 155, 167, 182, 211ff*, 218ff*, 222ff, 224*, 253*, 258ff*
Sdr. Løgum 135
Sørup 39
Taksensand 51, 52*
Tinglev 20, 40ff, 254*, 255, 314*
Toftlund 183, 257
Tønder 8*, 9, 17f, 132, 167, 169*, 181ff, 246ff*, 254ff, 261ff*, 296ff, 300*
Tøndermarsk 307f, 308*
Tønning 162*
Ulkebølskov 164
Ullerup 200
Vedsted 257
Vejbæk 301
Vilsbæk 200
Vojens 167
Aabenraa 17f, 113*, 121ff, 121*, 123*, 135, 166*, 167f, 251, 260, 305, 312*, 337*
Åbølling 184
Årslev 194
Årøsund 33*, 64

* = billede

Forstallé i Aabenraa et godt eksempel på, at et gadenavn kan få en betydning, der rækker på tværs af det nationale sindelag. Da man efter Genforeningen omdøbte gadenavnene i Aabenraa, fik gaden lov til at beholde sit navn, og senere forsøg på at få gaden omdøbt til Skovallé gav anledning til betydelige protester. Her ses den snedækkede gade i 1929. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

gets øvrige ord, er der tvivl om, hvordan man rettelig bør behandle egennavne. For visse historiske personer er der tradition for, at vi oversætter deres navn. Således kaldes hertug Hans den Ældre i Haderslev »Johann der Ältere« på tysk. Men nulevende personer kaldes det, de kalder sig selv – med nogle få undtagelser som Prins Henrik og paven.

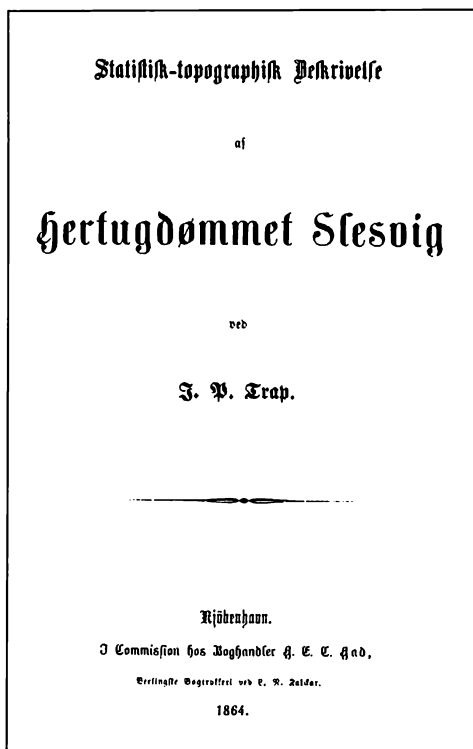
Det er straks mere vanskeligt med stednavnene. I deres historiske rod er de præget af de forskellige sprog, der har været talt i Slesvig. Siden er der udviklet forskellige former af stednavnene, der til dels har levet ved siden af hinanden i lange tider. Efter 1864 fik alle væsentlige slesvigske stednavne officielle tyske navneformer, hvis de da ikke havde det i forvejen. Efter 1920 er der fra dansk side

omvendt fastlagt officielle danske navneformer for stednavnene nord for den nuværende grænse.

Mange tyske forfattere og historikere benytter tyske navneformer for lokaliteter i hele Slesvig, imidlertid med aftagende tendens. Fra dansk side er praksis mere ujævn. De fleste bruger vist nok danske navneformer for en række sydslesvigske lokaliteter, men normalt ikke for alle, hvor der findes en dansk version. To nyere disputatser - en tysk og en dansk - har dog valgt en anden form: større byer, amter og lignende betegnes i det sprog, bogen er skrevet på, mens der i begge bøger benyttes danske former på landsbyer i Nordslesvig og tyske på landsbyer i Sydslesvig.

Men hvad taler i grunden for det ene

J.P. Trap »Hertugdømmet Slesvig«.

eller det andet? I det følgende vil vi opregne argumenter for hhv. imod at bruge sit eget sprogs former for navne i hele hertugdømmet. Derpå vender vi om og ser på, hvad der taler for i stedet at følge den officielle navneskik i de lande, Sønderjylland i dag er delt imellem.

Argumenter for at bruge sit eget sprogs navneformer

Det første argument for at bruge former, der er tillempet ens eget sprog, er udtalen. Det falder simpelt hen lettere at bruge navne, der lydligt er tilpasset det sprog, man nu taler. For eksempel er det utrolig svært for ikke danskkyndige tyskere at udtale navne som Haderslev, Gråsten, Sundeved eller Agerskov, og det skaber ofte kun forvirring, når sådanne navne

siges med tysk udtale. Omvendt ser det mærkeligt ud, når man møder navneformerne Flensburg og Schleswig i danske tekster, og det falder oftest vanskeligt at udtale dem på korrekt tysk midt i en dansk sætning. I al almindelighed hæmmer brugen af et ikke-oversat navn flydende sprog.

En brug af flersprogetheden er også en synliggørelse af og respekt for de nationale mindretal. Hvorfor skulle de ikke kunne benytte deres egne navne frem for de steder de bor? En udbredt brug af flere forskellige navneformer understreger, at flere kulturer gør sig gældende i regionen. Mange steder i Europa er det helt almindeligt. Det gælder både byer i kulturelt blandede distrikter (fx Cluj/ Kolozsvár/Klausenburg, Lviv/Lwów/Lemberg, Baile Atha Cliath/Dublin, Turku/Åbo, Rijeka/Fiume eller Liège/Luttich) og byer, der har en udstråling langt over sprogrænsen (fx München/Munich/Monaco di Baviera, Wien/Vienna/Wiede /Be, Aachen/Aix-la-Chapelle/Akwizgran eller Milano/Milan/Mailand). I den store danske encyklopædi fremviser København stolt de utallige måder, bynavnet kan staves og udtales på. Kort sagt: oversættelsen af stednavne demonstrerer stedets rigdom!

I mange flersprogede områder er det i øvrigt almindeligt, at ikke kun stednavnene, men alle skilte, henvisninger m.m. er opsat på flere sprog, blandt andet i Sydtyrol, Lausitz, de finske steder med svensk befolkningsdel eller Transsylvanien. Denne synlige flersprogethed har en særlig charme og giver regionen et særpræg.

Benyttelsen af stednavnene på det andet sprog kan bidrage til forståelse for de gamle forbindelser, der indtil 1900-tallet havde været helt naturlige. Bruger man udelukkende de nu officielle former, bidrager man omvendt til at gøre græn-

sen skarp. Der findes vel ingen, der tvivler på, at grænsen mellem Danmark og Tyskland ligger fast. Selv om grænsen er åben, er den dog meget konkret, og den har ført til, at mange ikke ved særlig meget om forholdene på den anden side. En ukompliceret brug af stednavnene på det andet sprog har derfor også en betydning for forståelsen af den anden side – og henviser til den fælles historie og de helt naturlige forbindelser til naboen.

Når man beskæftiger sig med grænselandets historie, er det tit uundgåeligt også at kende det andet navn. I de historiske kilder brugte man selvfølgelig den dengang gyldige version i det sprog, man skrev på. Lovtekster plejede endnu i 1870'erne at udkomme tosproget – og stednavnene blev benyttet i det pågældende sprog. Fra 1870'erne til 1920 var tysk det officielle sprog i hele hertugdømmet, og officielle kilder bruger derfor tyske navneformer. Danske former har aldrig haft samme autoritative status syd for grænsen – der fandtes knap entydige, officielle navneformer før 1864. Men navneformerne i en stor del af Sydslesvig er sproghistorisk af dansk rod, og mange har langt op i 1800-tallet været benyttet i danske former. Uden kendskab til andre navneformer end de nugældende kan man simpelt hen have svært ved at orientere sig ud fra ældre tekster.

Der er steder i Sydslesvig, hvor brug af danske navneformer afslører en sproghistorie, der er forsvundet på tysk. Rabenkirchen og Mohrkirch hed i ældre tid Ravnkær og Mårkær, og det er jo noget ganske andet. Og 1700-tals navne som Karlsburg og Wassersleben, der henviser til fremtrædende personer i datiden, ligger som et lag oven på gamle navne som Gereby og Sosti. En parallel brug af danske navneformer ville her få en ældre historie til at træde frem. Omvendt er de nordslesvigske stednavne Uge og Åbæk pudsig fejloversættelser af nav-

nene Uk og Avbæk/Oubeck, mens de tyske former ligger langt tættere på den traditionelle sønderjyske udtale. De nugældende danske former har givet disse lokaliteters navne en betydning, de aldrig har haft.

Endelig er det ikke så besværligt at bruge tosprogede navneformer. Dansk og tysk (og frisisk) hører til samme sprogfamilie og er egentlig ikke så fremmede for hinanden. Det gælder også stednavnene. De fleste navne skulle uden større problemer kunne genkendes, når de staves på det andet sprog. De fleste byer, hvis navne kan oversættes, har forskellige versioner af deres endelse, f.eks. ved-witt, skov-schau/holz, lev-leben/leff/lee, bøl-büll, borg-burg; disse er lette at »standardisere«. I øvrigt kender hverken et udbredt dansk staveprogram eller Nudansk Ordbog Arnis, Flensburg, Bredstedt eller Schleswig, men kun deres danske navne... Stednavne sætter deres særpræg på et kulturlandskab. Navne, der kan staves og udtales både på dansk og tysk (og plattysk og sønderjysk og til dels frisisk), findes kun her i Sønderjylland.

Argumenter for at følge statsgrænsen

Et oplagt argument for at benytte de stednavne, der nu gælder hhv. på den ene og den anden side af grænsen, er derimod, at disse navne er lettere at orientere sig efter i virkeligheden. Moderne kort og byskilte er helt overvejende énsprogede. Ganske vist er der skilte i Danmark, der peger mod »Flensborg«, og skilte i Tyskland, der viser til »Apenrade«, men kun ganske få byer optræder på den måde i to former på vejskilte. I øvrigt turde det være et noget problematisk sted kun at bruge sit eget sprog, da det gør det såre vanskeligt for ikke-stedkendte at orientere sig. Men ellers møder man nu tyske navne på sydslesvigske landsbyer, hvad enten man bruger telefonbogen, et moderne vejkort eller blot ser på de skilte, der står ved ind-

SYDSLESVIGS STEDNAVNE

VED
ANDERS BJERRUM, KRISTIAN HALD
OG PETER JØRGENSEN

BIND 7
NORDANGEL OG FLENSBORG

VED
KRISTIAN HALD

L HALVBIND. HUSBY HERRED

J. H. SCHULTZ FORLAG
KØBENHAVN 1948

Kan »Sydslesvigs stednavne«, tjene som et udgangspunkt for en politik for brug af stednavne?

kørslen til byerne eller viser vej til næste landsby. Tilsvarende møder tyskere danske former i Nordslesvig.

Samtidig er mange danske navneformer fra Sydslesvig i dag ukendte for de fleste. For danske læsere er det – stort set – naturligt at læse om »Flensborg«, »Slesvig« og »Angel«. For Nordslesvigere går det endnu at tale om »Læk« og »Sild« – og måske også »Lindved« og »Skovlund« i stedet for »Lindewitt« og »Schafflund«. Men hvor mange ved i grunden, at Fulbro og Lyshøj betegner landsbyerne »Voldewraa« og Lützhöft« i Angel? Og hvem kan regne det ud, hvis man ikke ved det? Det betyder, at man ikke kan klare sig med de navneformer, der findes i ens eget sprog. Det giver ganske vist en kulturel rigdom at vide, at der er noget, der hedder »Frueskoven« i Flensborg, men hvis man vil finde den, er det også nødvendigt at vide, at det tyske navn

er »Marienhölung«. En tysker, der har læst om »Schottburg«, er nødt til at vide, at det hedder »Skodborg«, hvis han vil finde det.

En brug af danske navneformer vedrørende Sydslesvig eller tyske vedrørende Nordslesvig kan altså reelt kun lade sig gøre, hvis man henvender sig til et publikum, der er meget godt inde i grænselandets sprog- og navneforhold, eller ikke skal bruge stednavne til konkret orientering, og det sidste gælder jo ikke ret mange. Ellers må man udstyre læseren med omfattende hjælpemidler, hvor man kan oversætte navneformer til de i dag officielt gældende.

Når danskere er lidt mindre tilbøjelige til at bruge danske navneformer i Sydslesvig, end tyskere er i Nordslesvig, hænger det også sammen med, at opgaven er vanskeligere. Ganske vist er nogle tyske navne i Nordslesvig gået i glemmebogen, men dels er det få, dels findes der hjælpemidler, især i form af Wolfgang Laurs »Ortsnamenlexikon«, der har prøvet at modernisere lempeligt. Så lykkelig er situationen ikke for Sydslesvigs vedkommende. I princippet er den mest officielle danske kilde, der har danske navneformer for næsten hele Sydslesvig, J. P. Trap: »Hertugdømmet Slesvig« fra 1864. Værket var på mange måder en bedrift, og generelt er dets danske navneformer velvalgte, men om ikke andet fremtræder de i en sprogdragt anno 1864. Navneformer som »Ravnkiergaard« kan i dag næppe kaldes brugsdansk. Selvfølgelig kan man så modernisere til Ravnkærgård, men hvis vi hver for sig skal gøre det, risikerer vi at stå med et sådant virvar af forskellige personligt bestemte navneformer, at det ikke er til at vide, hvad der tales om. Entydigheden forsvinder. Et bedre forslag findes i form af værket »Sydslesvigs stednavne«, men det dækker desværre kun det forhenværende Flensborg amt.

Et særligt problem er, hvor langt man skal gå i fordanskningerne eller fortyskningerne. Igen er sagen sådan set afklaret for Nordslesvigs vedkommende, fordi århundreders tysk administrationssprog og de 53 år under Preussen i fællesskab har betydet, at tyske former er indarbejdede. Logisk set kan man med samme ret fastlægge danske navne for alle sydslesvigske lokaliteter, men på mange danske virker det kunstigt at omdøbe Ascheffel til Askfelt eller at kalde Ohrfeld for Udmark – en pedantisk og halvmisforstået oversættelse, der ikke vil lægge sig til rette i en dansk mund. Og hvem bryder sig om at tale om »Hytten amt«? En hytte er nu en gang noget andet end en »Hütte«, og »Hytten amt« kan man knap sige uden at trække på smilebåndet. Specielt for de sydligste dele af Slesvig må man samtidig erkende, at både tale-, skrift-, administrations- og kirkesprog har været tysk i århundreder, og at dansk stort set ikke er anvendt her. Derfor har danske stednavneformer meget ringe hævde og udbredelse, når det gælder områderne syd for Dannevirke.

Endelig er det for nogle et spørgsmål om politisk korrekthed at bruge de officielle navne for ikke at blive mistænkt for at nære grænserevisionistiske holdninger. Det spiller klart en rolle i Tyskland, men vel efterhånden også blandt danskere, der gerne vil betragtes om internationalt orienterede.

Hvad så?

Det lader sig næppe gøre at komme med en entydig anbefaling. Hvis ikke vi bruger danske navneformer for Sydslesvig og tyske for Nordslesvig, glider de ud, og en central del af landsdelens kulturhistorie forsvinder endeligt. Gør vi det omvendt konsekvent, vil der være masser af situationer, hvor folk ikke forstår, hvad vi taler om, og hvor det vil kræve stor umage for den, der læser eller lyt-

Tosprogede skilte er almindelige i mange regioner med blandet befolkning. I den lausitziske by Hoyer-swerda (Wojerecy) er alle vej- og henvisningsskilte affattet både på tysk og sorbisk, selv om der kun er få blandt de næsten 70.000 indbyggere, der stadigvæk taler det gamle vestslaviske sprog. Foto: Christina Krause, 2002.

ter til os, at finde ud af, hvad vi mener. I et vist omfang må man formentlig være pragmatisk og tilpasse sin navnebrug til sammenhængen.

Skal man i højere grad bruge former fra begge sprog, ville det imidlertid være en stor hjælp med ordentlige hjælpemidler. Vi savner, at der på et lige så sobert grundlag som i »Sydslesvigs stednavne« fastlægges autoritative danske former for de sydslesvigske landsbyer – og at man måske afstår fra at gøre det, hvor det er kunstigt. Vi savner også en ordentlig oversigt over, hvordan nutidige og historiske danske og tyske stednavne forholder sig til hinanden.

Mest kontroversielt er det vel endelig, om man burde gøre de dobbelte stednavne officielle og sætte både danske og tyske navne på vejskiltene, som man f.eks. kan se det i Irland, Sydtyrol, Lausitz og andre steder, i det mindste i byer, der ligger tæt ved grænsen eller rummer et større mindretal.

Mindretalsrettigheder

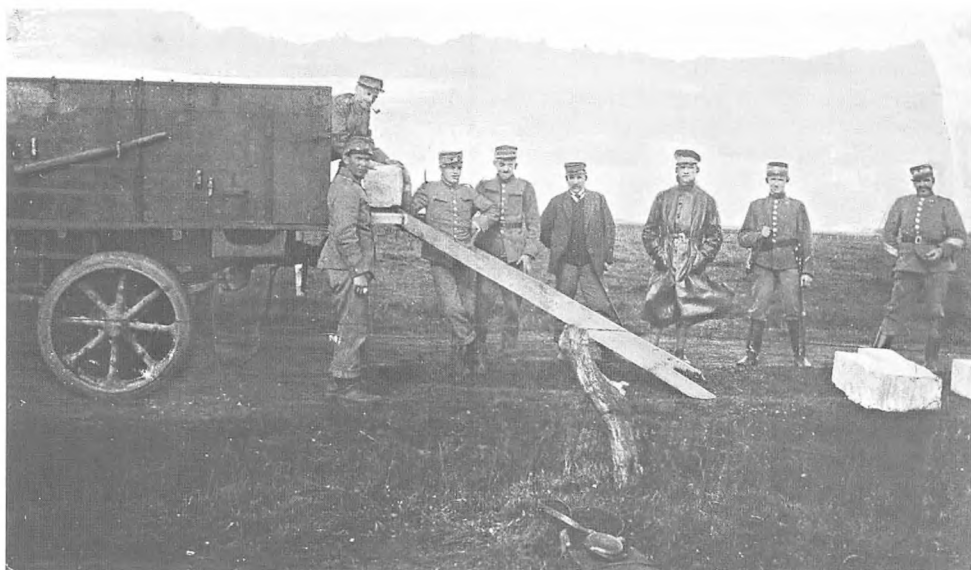
Af H. E. SØRENSEN

Læsning af Institut for Grænseregionsforskningens nye bog »En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1945-2000« har givet anledning til en kommentar fra fhv. museumsinspektør H. E. Sørensen. Bogen er også anmeldt under rubrikken »Bognyt« i dette nummer.

I foråret 2003 udsendte Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa et digert værk om de nationale mindretal i Sønderjylland og Sydslesvig, nemlig det tyske mindretal i Sønderjylland samt det danske og frisiske i Sydslesvig. Bogen, der er redigeret af instituttets leder Jørgen Kühl, er skrevet af tretten eksperter i mindretalsspørgsmål, såvel danske som tyske og frisiske.

Heri findes et ganske bemærkelsesværdigt kapitel, skrevet af Ph.d. Sten Harck fra European Centre for Minority Issues i Flensborg. Han behandler mindretallenes legale rettigheder gennem tiderne og kommer til ret forbløffende resultater.

Han skriver, at den danske grundlov af 5. juni 1849 og senere sprogreskripterne »forsøgte at skabe fuldendte kendsgerninger om, at hertugdømmerne - og især Slesvig - var danske«. Som bekendt gjaldt den danske grundlov ikke i hertugdømmerne, bortset fra de kongerigske enklaver, der jo netop ikke var slesvigske! Det eneste sted, Slesvig er nævnt i Grundloven, er i præambelen, hvor der tages »forbehold«, således at Slesvig net-

Danske pionerer sætter grænsesten i 1920. Grænsen betød foruden Nordtslesvigs genforening med Danmark, at der opstod et mindretal på hver sin side af grænsen. Foto: C.C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

op ikke er omfattet af denne forfatning.

Derimod havde Den Tyske Nationalforsamling i Frankfurt a. M. i en »Nationalitätenschutzerklärung« af 31. maj 1848 givet »anderledes talende stammer inden for riget, hvad der ifølge 'historien' og 'naturen' tilkom dem«, skriver Harck og fortsætter: »Erklæringen er set med danske øjne ganske interessant, da den ifølge ordlyden også omfattede den dansktalende befolkning i Nordslesvig, selvom hertugdømmet Slesvig - modsat Holsten - ikke hørte til Det Tyske Forbund.« Harck skylder os her en forklaring på, hvorledes en tysk lov af 1848 kunne »omfatte«, dvs. have gyldighed i Sønderjylland, der - som han selv noterer - ikke hørte til Det Tyske Forbund.

Harck fremhæver ud over den nævnte nationalitetsbeskyttelseserklæring, at forfatningen af 1849, der skulle gælde for alle dele af Det Tyske Forbund, også var opmærksom på de nationale mindretal. Den sikrede ligeberettigelse med hensyn til »kirkevæsen, undervisning, indre forvaltning og retspleje.«

Det lyder jo altsammen meget godt, men det var næppe det, danskerne i Sønderjylland oplevede efter 1864 og slet ikke i Köllerpolitikken tid fra 1890'erne og fremefter. Måske ville det have været lige så relevant at se på den reelle praksis frem for, hvad nogle idealistiske tyske forfatningsskrivere måtte have nedfældet i revolutionsårene. Ingen Bismarckdiscipel tænkte på at efterleve den, hvis han overhovedet har anet paragraffens eksistens. Det er næsten lige så godt som alle de rettigheder til »frit at tænke, tro og tale«, der var nedfældet i Sovjetunionens grundlov. Et er søkort at forstå, et andet skib at føre, som Holberg skrev.

Endvidere undrer Harck sig over, at den danske grundlovs fædre »end ikke engang (syntes) at have overvejet en mulig beskyttelse af mindretal.« Hvilke

nationale mindretal fandtes der i 1849 i kongeriget Danmark? Grundloven gjaldt som nævnt ikke for Slesvig. Hvorfor forlange, at Grundloven skal beskæftige sig med noget, som var ikkeeksisterende?

Han fortsætter dette spor med at skrive, at det kan konstateres, at »mens tyske politikere og lovgivere i perioden fra 1840 til 1920 var opmærksomme på mindretallenes særlige situation, synes den danske lovgivningsmagt at ignorere dette spørgsmål (...)«.

Påstanden er dog ikke helt rigtig, idet »Novemberforfatningen«, Grundlov af 18. november 1863 for Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvigs Fællesanliggender, i paragraf 40 siger: »Rigsraadets beslutninger udfærdiges på dansk. Under forhandlingerne kunne de medlemmer, som ville det, betjene sig af det tyske sprog. Protokollen føres på begge sprog.« Grundloven sikrede således fuld sproglig ligeberettigelse i Rigsrådet, dvs. Folketing og Landsting.

Fællesforfatningen fik dog ingen praktisk betydning på dette punkt, idet krigen (1864), der udbrød få uger efter vedtagelsen, som bekendt endte med, at Slesvig (Sønderjylland) kom under tysk styre.

Slesvig var således uden for Grundloven – og efter 1864 var det ret begrænset, hvad danske love havde at sige i Sønderjylland.

Men igen må man henvise til praksis, ligesom man må gentage: Hvilke mindretal var der i Danmark at tage hensyn til? De religiøse mindretals rettigheder var sikret gennem Grundloves kapitel VII.

Når Harck ligesom flere af bogens andre forfattere savner mere vidtgående love til sikring af mindretallenes særrettigheder, glemmer de tilsyneladende, at mindretallenes medlemmer er borgere i den stat, hvor de bor (i hvert fald i Danmark og Tyskland, som det her drejer sig om), og derfor nyder de almindelige borgerlige rettigheder i staten. Det

I 2005 kan man fejre 50-års jubilæum for København-Bonn-erklæringerne i 1955, der regulerede mindretalsforholdene i grænselandet. Her læser forbundskansler Konrad Adenauer og statsminister H.C. Hansen erklæringerne op. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

er det, der er det væsentlige. Mindretal skal have ligeret, ikke forret, undtagen i helt specielle forhold som f.eks. lempelser i muligheden for at opnå repræsentation i demokratiske organer (spærreklausuler m.v.), ligesom et land naturligvis skal have ret til på forskellig vis at støtte »sit« mindretal i et andet land, bl.a. økonomisk.

Derfor var det ikke specielt påkrævet med særlige mindretalslove i Danmark efter 1920, da man i forvejen havde love, som sikrede kirkelig, kulturel og undervisningsmæssig frihed for alle borgere, herunder også det tyske mindretal, som - naturligvis - udnyttede disse love som alle andre.

Folk, der stiller krav om »positiv særbehandling« af særlige grupper, glemmer som regel, at positiv særbehandling af én gruppe borgere automatisk medfører negativ særbehandling af andre.

Det i bogen ofte gentagne ønske eller krav om en forfatningsmæssig beskyttelse af mindretallene, herunder at denne beskyttelse skal skrives ind i en EU-forfatning, overser, at en sådan formalisering kan lægge et utåleligt pres på landene i form af indblanding fra andre staters side.

Det geniale ved København-Bonn-erklæringerne fra 1955 er netop, at de ikke er gensidigt forpligtende traktater mellem stater, men forpligter staterne (Danmark og Tyskland) over for deres respektive mindretal på lige vilkår.

Staterne som sådan kan ikke stille krav - hverken ensidige eller gensidige - hen over grænsen. Derimod forpligter staten (dem begge) sig over for mindretallet inden for sine grænser til at behandle det på lige fod med andre borgere, så det har samme ret som flertallet til at leve frit med eget sprog og egen kultur, og hvad dertil hører. Som praksis har vist, har det været en glimrende ordning.

Når det derfor i bogen siges, at det egentlig er en »falliterklæring,« at man ikke nu et halvt århundrede efter disse erklæring har kunnet finde på mere at indføre i en mindretalsbeskyttelseslovgivning, så er det at stille tingene på hovedet. Sagen er vel netop, at H. C. Hansens og Adenauers gensidige erklæring var så fremsynede, da de blev afgivet, at de har været fyldestgørende og fortsat er det. Netop derved udgør de en model, som andre lande måske med fordel kunne bruge, afpasset efter de specielle forhold på stedet.

Endelig er et krav om indføjelser af mindretalsrettigheder i den danske grundlov ikke sådan at honorere. Grundloven kan ikke ændres efter et EU-direktiv eller en erklæring fra en eller anden velmenende kommission. Det kræver - heldigvis - en folkeafstemning efter en ganske kompliceret procedure.

Sydslesvigs Danske hverdag

Grænseforeningens årbog 2003: *Sydslesvigs DANSKE hverdag*. 102 sider, ill. i farver. Pris 75 kr.

På de tidspunkter af året, hvor man kommer til at sidde med en årbog i hånden, forventer mange ofte at få mulighed for at læse en række interessante artikler med en eller anden tilknytning til det forløbne år og måske også lidt mere tørt stof omhandlende den pågældende forenings virke i det forløbne år. Der er begge dele i Grænseforeningens årbog, men så er der minsandten også nogle gevaldige sidegevinster.

Heldigvis fylder beretningen fra det forløbne år kun ganske lidt – og den er diskret placeret til sidst. Der står det, der skal, og der er en flot tak til foreningens mange medlemmer – 30.000 – og egentlig må Torben Rechendorff også være stolt over at være formand for en forening med så stor folkelig forankring.

Og sidegevinsterne i årbogen hvad består de så af? Ja, af et sandt overflødhedshorn af gode artikler, der fortæller om udviklingen i Sydslesvig. Artikler, hvor der er masser af plads til refleksion, fordybelse, præcisering af faktuelle forhold, nye synsvinkler og nye forventninger til fremtiden.

Hvad kan man forvente mere? Jeg er dybt imponeret over det lille årsskrifts indhold. Det er en lille moderne grundbog i samfundsforhold i grænseområdet og en vinkling af den historiske dimension i Sydslesvig, som sætter beskrivelserne op, så de bliver interessante for den, der er godt kendt med forholdene, men også for f. eks. et nyt medlem af Grænseforeningen.

Hvis der er nogen eksemplarer tilbage af Årbogen 2003, ja så kan den sagtens bruges i en hvervekampagne over for nye medlemmer eller som undervisningsmateriale på gymnasiet, seminariet, højskolen eller lignende steder.

Årbogen kan anbefales – og stor tak til forfatterne. Forfatternes indfaldsvinkler til at skrive indeholder den store bredde, der gør,

at man, når man har læst årbogen, fortsat tænker varmt og godt om mindretallene og deres betydning for livet nu og i fremtiden:

«De arbejder godt sammen, de er med til at styrke kontakterne hen over grænsen mellem flertal og mindretal og mellem staterne. Derved bidrager de moderne mindretal i vort dansk/tyske grænseland til den internationale forståelse».

Det var en dejlig årbog – tak for det.

Karl Erik Olesen

Kan fredeliggørelse eksporteres?

En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1945–2000. Red. af Jørgen Kühn. Udg. af Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, og Institut für Schleswig-Holsteinische Zeit- und Regionalgeschichte, Schleswig, 2002. 600 sider, ill. Pris: 280 kr.

Det er ikke uden grund, at denne bogs titel slutter med et spørgsmålstegn. Den er produkt af et grænseoverskridende seminar, hvis hovedemne netop var et spørgsmål, nemlig om hvorvidt »den slesvigske erfaring« med national fredeliggørelse kan overføres til andre områder med konflikter mellem mindretals- og flertalsbefolkninger.

Bagest i bogen er der et større afsnit »Dokumentation« med optryk (delvis i uddrag) af erklæringer, vedtægter og konventioner etc. om mindretalsforhold. Denne samling af dokumenter rækker fra Kiel-erklæringen og Københavns-notatet fra 1949, over de centrale København-Bonn-erklæringer fra 1955 til et par artikler i »EU's charter om grundlæggende rettigheder« fra år 2000. Det gør i sig selv bogen til et nyttigt opslagsværk, som kan spare sine brugere for meget bøvl med at lede i vidtspredte publikationer.

Hovedparten af bogen er dog bidrag fra 13 deltagere i seminaret, især historikere, men også bl.a. en jurist, en økonom og en teolog. Jeg vil ikke her gå nøjere ind på alle disse bidrag, som tilsammen når rundt om politiske, organisatoriske, alment kulturelle og kirkelige

emner, set med danske, tyske og frisiske briller. Bidragenes form dækker også et bredt spektrum fra teoretiserende, videnskabelige artikler med lang litteraturliste og stort noteapparat over mere rapportagtige sammenfatninger af aktuel viden om et delemne til noget, der mest minder om en beretning fra en organisations virksomhed i en given periode.

Ét bidrag vil jeg dog gøre lidt ud af: Uwe Dankers artikel »Året 1955 og grænsefreden« er fagligt set på et niveau, der absolut må kaldes videnskabeligt, og nyder desuden godt af nogle personligt betingede kvaliteter. Danker er tydeligvis tysk, men fra en familie med forgreninger på begge sider af grænsen. Som barn havde han efter eget udsagn gavn og fornøjelse af at færdes i både Tønder og Møgeltønder på den ene side og i hjembyen Aventoft på den anden. Han evner at leve sig ind i både tyske og danske synsvinkler og er ikke bange for at bruge sin indlevelse i faglig sammenhæng. Måske derfor virker hans svar på bogens hovedspørgsmål så overbevisende, i hvert fald på mig. Han svarer nok ja, men med betydelige forbehold: Visse af de elementer, der har været med til at skabe fred her, bør kunne bruges andre steder, men vil kun være effektive under betingelser, som langt fra altid er til stede. For det første er det vigtigt, at fredelig-gørelsen foregår i en situation, hvor der samtidig er gang i eller udsigt til en positiv social og økonomisk udvikling, hvorimod en tilstand af vedvarende nød er gift for enhver fredsproces. For det andet må både statsledelsen, flertallene og mindretallene vise respekt for hinanden og give afkald på nationalistisk farvede argumenter i deres bestræbelser på at varetage statens eller deres egen gruppes interesser.

I flere andre bidrag finder man konklusioner, som minder meget om Dankers: Vist kan dele af »den slesvigske erfaring« tjene som model for konfliktløsning i andre områder, men kun under bestemte betingelser. At tro, man kan skabe fred f.eks. på Balkan blot ved at pege på »den slesvigske model« og knipse med fingrene, er i bedste fald naivt.

Anker Thygesen

Arkivoversigt for Sønderjylland

Birgitte Vestergaard Futtrup, Gerret Liebing Schlaber og Hans Schultz Hansen: »Landsarkivet for Sønderjylland. En arkivoversigt«. Udg. Lands-

arkivet for Sønderjylland, Aabenraa 2002. 384 sider. Pris: 125 kr.

Enhver, der beskæftiger sig med historisk forskning – det være sig slægtsforskning eller almindelig grundforskning – kender til fordelsmæssigt, at landsarkiverne sidder inde med guldgruber af spændende arkivalier. Det kan være ret frustrerende ikke at have et overblik over disse skatte, men nu kan man få syn for sagen i landsarkivets nye guide. Arkivoversigten afløser et lignende værk fra 1944 begået af Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt, der uden tvivl har været til stor gavn for brugerne af landsarkivet, men som selvsagt i 2003 er noget forældet.

Landsarkivet i Aabenraa har i den senere tid været udsat for massive nedskæringer, og forfatterne gør i forordet opmærksom på, at det har påvirket ambitionsniveauet for udarbejdelsen af arkivguiden. Det er naturligvis ikke rart at skulle gå på kompromis med en så væsentlig udgivelse som denne, men undertegnede kan berolige med, at det vil den almindelige bruger ikke bemærke.

Både nye og erfarne brugere af arkivet vil kunne få stor gavn af at bladre arkivoversigten igennem. Den indledes med en imponerende indføring i Sønderjyllands forvaltningshistorie. Alle, der har beskæftiget sig med Sønderjyllands historie, ved, hvor indviklet en affære regionens forvaltningshistorie er. Ikke desto mindre bliver man på blot ni sider klart og struktureret guidet igennem den.

Som vejledning til selve brugen af de enkelte arkivgrupper er der trykt et skema, som er gennemgående i resten af bogen. Skemaet indeholder blandt andet punktet »Arkivskaberbeskrivelse«. Dette knudrede ord, som min computer straks sætter en rød, bløget streg under, dækker imidlertid lige præcis en beskrivelse af den institution eller forvaltning, der oprindeligt har haft ansvaret for det givne arkiv. Beskrivelserne er udførlige og letter utvivlsomt forståelsen for, hvad man står overfor.

Efter de indledende øvelser kan man så kaste sig over selve indholdet. De fleste vil nok bruge bogen som opslagsværk, når de arbejder med et eller andet fagligt, men jeg kan varmt anbefale bare at bladre den igennem. Så kan man undervejs undres over, hvad der ligger af spændende ting og sager på arkivet. Oversigten er kronologisk opbyg-

get, således at den begynder med den slesvig-
ske forvaltning indtil 1867. Herefter følger den
preussiske forvaltning 1867-1920, den danske
forvaltning efter 1920 og den såkaldte kom-
munale forvaltning. Kirken, skolen og syge-
husvæsenet har deres egne kapitler ligesom
folkeregistreringen. Under kapitlet »Private
arkivskabere« kan man blandt andet finde en
oversigt over arkivalier fra det tyske mindretal
og forskellige foreninger og institutioner.
Det sidste oversigtskapitel dækker landsar-
kivets særstillinger, herunder pergament-
samlingen. Pergamentsamlingen indeholder
nogle af de ældste dokumenter, der findes på
Landsarkivet, ifølge oversigten stammer det
ældste fra 1335.

Oversigten er fint struktureret, og diverse
beskrivelser er velformulerede og informa-
tive. Værket er absolut anbefalelsesværdigt
for både professionelle og andre brugere af
Landsarkivet.

Karin Conradsen

Nationale Symboler

*Inge Adriansen: Nationale symboler i Det Danske
Rige 1830-2000, I & II. Museum Tusulanums
Forlag. Serien Etnologiske studier, København
2003, bind I 480 sider + bind II 718 sider, rigt
illustreret. Pris 450 kr.*

Museumsinspektør Inge Adriansen har igen
lavet en flot bog, dvs. denne gang er det to
bøger, og det er to fremragende bøger, som i
mange år vil være hovedværket om nationale
symboler i Danmark. Bøgerne dækker ganske
vist hele det danske rige, som det så ud o. 1830,
dvs. også Island, Færøerne og Grønland, men
det er primært i bind I, de tre områder omta-
les. Hovedvægten er afgjort lagt på Danmark
– og på Sønderjylland!

Det er symbolerne, som udgør »den mentale
mørtel« i en nation, en stat eller ethvert byg-
ningsværk, skriver Inge Adriansen, »for iden-
titetspolitik er uløseligt forbundet med fælles
symbolik« (II p 537). Hvis man er enig i dette
udsagn, ja, så bliver det spændende at følge
med i hendes analyse af, hvordan symbolerne
er opstået, hvordan de bruges, og hvordan de
er blevet brugt.

Det understreges af Inge Adriansen, at sym-
bolerne og deres indhold ændres hele tiden
– ligesom identiteter også er under konstant

forandring. Selv opfatter hun de nationale
symboler som »billedlige udtryk for national
identitet«, men identiteter som »er dynamiske
ligesom de kulturer, de er tilknyttet« (I p 23).

Det viser hun f.eks. tydeligt i Socialdemo-
kratietts ændrede syn på det nationale, efter
at det blev regeringsbærende parti, men det
ses også på partiets omtolkning af det nationa-
les indhold. Det samme gælder for partiet
Venstre. Inge Adriansen fortæller med et pud-
sig eksempel, at nogle Venstrefolk i proviso-
rietiden flagede på halv stang, når der var
Grundlovsdag (I p 139).

Bind I handler om de officielle symboler på
den danske statsmagt som f.eks. regenten, det
store og det lille rigsvåben, Dannebrog, pas
og penge m.m. Vi får en meget, meget grund-
dig præsentation af de forskellige symboler og
deres oprindelse samt udvikling i nyere tid.

Bind II handler om de uofficielle nationa-
le symboler. De deles op i fire hoved-
grupper som sproget, historien, landskabet/
naturen og nationens helte. Men mangler der
ikke noget om andre dele af vores kulturarv,
som f.eks. vore møbler, arkitekturen, »danish
design« o.a.? Inge Adriansen skriver selv, at
»vidt forskellige ting kan 'nationaliseres' eller
gøres nationale« (II p 16). Men selv på 1200
sider kan man selvfølgelig ikke få alt med!
Dog burde hun have nævnt, hvad hun mener
med »Weimarrepublikkens ritualrensning« (II
p 541). Jeg savner også at få at vide, på hvilken
måde EF/EU har forsøgt at symbolisere »Det
europæiske Hus«. Der skrives blot, at det er
»uhyre vanskeligt at skabe en fælles symbolik,
der kan tjene til opbygning af en fælles euro-
pæisk identitet«, men altså ikke – ud over en
kedelig historiebog - hvad det er, man forgæ-
ves har forsøgt sig med, bl.a. i form af fælles
hymne, fælles flag og nu også en fælles mønt,
EURO'en.

Inge Adriansens metode med systematisk
at nævne de forskellige symboler og derefter
at vise, hvordan de er blevet brugt og mis-
brugt, medfører desværre ofte mange gentag-
elser. Det gælder f.eks. Ploug og Hostrups
sange om »Danmark, dejligst Vang og Vænge«
ved Grundlovsfesterne i 1864. Først skal san-
gene fortælle noget om Danevirke, men senere
skal de igen bruges til at symbolisere »Moder
Danmark« (II p 209/456). Det samme gælder
Fröhlichs Thyra Danebod, som nævnes under

Det sker – på sønderjyske museer

Ny deportationstavle i Frøslevlejrens Museum

Som bekendt blev Frøslevlejren i 1944 oprettet på de danske myndigheders foranledning for at undgå det, der var værre, nemlig deportationer af danske borgere til kz-lejre i Tyskland.

Allerede en måned efter, at lejren var taget i brug, den 15. september 1944, brød besættelsesmagten imidlertid selve grundlaget for Frøslevlejrens oprettelse ved at deportere 195 fanger til kz-lejren Neuengamme ved Hamburg. Af de 195 døde mere end hver fjerde under de mildest talt kummerlige forhold i de tyske lejre.

Deportationen den 15. september, som i øvrigt udløste en landsomfattende proteststrejke startende med DSB-personellet i Padborg, blev fulgt af flere: i alt 8 store deportationer med mere end 1600 Frøslevfanger afgik til Tyskland. Af de 1600 deporterede døde godt 220.

De første 7 transporter gik til Neuengammelejren, medens den sidste store transport med 252 fanger, der afgik så sent som den 16. februar 1945, gik til Dachaulejren ved München.

Mønsteret ved alle transporterne fra Frøslevlejren var det samme: fangerne blev udtaget ved meget tidlige morgenappeller. Herefter blev de i lastbiler (undtaget i et tilfælde, hvor det foregik hovedsageligt til fods) kørt til den lille Harreslev banegård umiddelbart syd for grænsen. Her blev fangerne omladet til ventende, lukkede kreaturvogne, og under bevogtning af udkommanderede politisoldater fra Flensborg gik turen syd på.

I Frøslevlejrens Museums permanente udstilling i Barak H4, den tidligere fangebarak, har museet opsat en »deportationstavle« med navnene på de godt 1600

deporterede. På tavlen er endvidere anført de pågældendes fødselsdato, bopæl, fangenummer (i kz-lejr), ligesom det ved et kors er markeret, om den pågældende døde under eller i umiddelbar forlængelse af kz-opholdet.

Denne deportationstavle er gennem årene blevet endog meget grundigt studeret af publikum (hvilket i nogen grad dementerer, at museumsgæster ikke orker at læse!). De grundige studier af tavlen, ikke mindst af pårørende, har imidlertid afdækket mange faktuelle fejl: det være sig fødselsdato, bopæl, navnenes stavemåde, fangenummeret – ja, endda hvorvidt personer rent faktisk overlevede eller døde. Museets oplysninger på tavlen har selvsagt ikke været mere korrekte end de kilder, museet har haft til rådighed. De mange korrektioner og oplysninger fra først og fremmest pårørende, som har studeret tavlen, men også nye oplysninger som følge af undersøgelse fra museets side i diverse folkeregistre og i det tyske kommandantskabsarkiv, som museet nu har lokaliseret, har nødvendig- og muliggjort en ny revideret deportationstavle i udstillingen.

Sidste »knast« i så henseende blev løst ved en gennemgang af det danske udenrigsministeriums arkiv. Her blev lokaliseret en samtidig tysk liste med navnene på 287 danske politifolk, som den 25. september 1944 blev deporteret fra Frøslevlejren til Neuengamme for derfra at blive sendt videre til kz-lejren Buchenwald i Weimar. De 287 politibetjente, som havde været tjenestegørende i Aalborg, Århus og Odense, var sammen med næsten 2000 kolleger fra København og Sjælland blevet interneret ved den tyske aktion mod det danske po-

- Haderslev Museum**
29. nov. - 11. jan.: »Danske økser af jadeit«. En overset fundgruppe fra ældre stenalder trækker tråde over lange afstande: Materialet kommer fra Alperne, økserne er forarbejdet i Frankrig, og nogle af dem havnede i Danmark for mere end 6000 år siden.
29. nov. - 11. jan.: »Danmarks ældste begravelse«. Lidt brændte menneskeknogler, en nål af ben, en lille økse og en håndfuld flækker af flint, det hele overstrøet med okker. Det er resterne af den hidtil ældste grav, som er fundet i Danmark. Begravelsen foregik for godt 10.000 år siden ved Hammelev.
- Aabenraa Museum**
30. nov. - 31. dec.: Oldemors juletræ. På loftet sidder Nissen ..... Nisserier på museet.
- Kunstmuseet Brundlund Slot**
22. nov. - 29. feb.: Maleren Samuel Joensen-Mikines.
- Tønder Museum**
6. dec. - 25. apr.: Velgørenhed i Tønder i 1700- og 1800-tallet.
6. dec. - 25. apr.: Memento Mori - Husk at du skal dø. Fællesudstilling Tønder Museum / Sønderjyllands Kustmuseum.
- Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder**
22. nov. - 22. feb.: Nordkunst - Slesvig-Holstenske kunstnere.
6. dec. - 25. apr.: Memento Mori - Husk at du skal dø. Fællesudstilling Tønder Museum / Sønderjyllands Kunstmuseum.
- Drøhøse Hus**
Indtil 31. dec.: Kniplings- og tekstiludstillinger. Tønder Museums samling af jernovne samt sadelmagerhåndværket.
- Midtsønderjyllands Museum, Gram**
Indtil 31. dec.: »Hvad er sten i grunden?« - En udstilling om strandsten, håndstykker og skærver.

liti den 19. september 1944. Men medens kollegerne fra København og Sjælland blev sendt direkte til Tyskland, blev kollegerne fra det vestlige Danmark altså midlertidigt anbragt i Frøslevlejren. Netop opholdets meget midlertidige karakter kan være en af grundene til, at denne deportation tilsyneladende aldrig rigtig er blevet regnet for en »Frøslev-deportation«. Museet har

altså fremdraget navnene på de 287, så nu vil der i den nærmeste fremtid blive opsat en revideret deportationstavle, som gerne skulle være både udtømmende og nogenlunde korrekt, om end det sidste turde være et forfængeligt håb i betragtning af det potentielle antal fejkilder.

Henrik Skov Kristensen

► billedkunstens brug af «Moder Danmark» og igen i forbindelse med Danevirke som historisk symbol (I p 203/461) - og der er et utal af andre og mere omstændelige eksempler. Havde der været en overordnet og gennemgående problemstilling, ville det ikke være sket, men til gengæld kan man nu sige, at hvert afsnit kan stå for sig selv. Det gør bøgerne mere anvendelige som opslagsværk, men sværere at forstå, hvad der egentlig er forfatterens overordnede budskab. Dog hjælpes man godt frem af forskellige registre sidst i bind II.

Inge Adriansens historiesyn bliver, uden overordnet problemstilling, således heller ikke direkte formuleret. Men gang på gang tager hun afstand fra «dansk martialske heroisme», som hun kalder et «bemærkelsesværdigt udsagn» (II p274). Om «Helms fastslår uden blusel», skriver hun, at han vil bære «hver glans og plet ... som falder på Danmarks navn» (II p525). I stedet ønsker hun at definere den danske nationale identitet ud fra (socialdemokratiske?) demokratiske og sociale hensyn som et «værdifællesskab mellem borgerne», som bygger på «forfatningspatriotisme og menneskerettigheder» (II p 541f). Men Inge Adriansen erkender, at «uanset hvor enig man må være i ønsket om at fremme disse begreber for at skabe et virkeligt demokrati», så vil det ikke være nok. «Der må kobles en velovervejede identitetspolitik til de universelle moralske normer». Og det får bøgerne leveret rigeligt med materiale til.

Det lykkes fint for forfatteren at få anbragt de danske myter og symboler i en relevant europæisk kontekst, hvad enten det f.eks. er sagnene om Lejrekongerne, Holger Danske eller hendes hjertebarn «Moder Danmark». Den danske identitet bygger på myter og forestillinger, som i mange tilfælde ikke er noget oprindeligt dansk, men som er noget, der er kommet udefra, og som er blevet tilpasset danske forhold og derigennem virker ægte dansk.

Inge Adriansen har i bind I et særligt afsnit om Slesvig. Et meget fint afsnit om landsdelens historie kædet flot sammen med datidens brug af nye symboler, f.eks. den slesvigholstenske dobbeltteg eller nældebladet, «der omslyngede

de slesvigske løver» (I p 306). Forfatteren får også fint demonstreret overgangen og konflikten mellem at være «patriotisk» eller «national» (I p 307).

At der står Slesvig i overskriften er fint. Men jeg forstår ikke den noget rodede brug af begreberne Sønderjylland og Slesvig, som også i bind II som regel alene anvender begrebet Slesvig. Jo, et par steder står der Slesvig/Sønderjylland (II p 374). Og i 1841 står der, at der i Jelling blev «grundlagt et lærerseminarium ... til de dansksprogede skoler i Sønderjylland» (II p 178). En gårdejer på Djursland drømte om at få «Slesvig eller Sønderjylland, som området også kaldtes, indlemmet i Danmark» i 1920 (II p 339). Hvorfor det forbehold – også over for begrebet «Genforeningen» (II p 344)?

Genforeningen er nemlig efter forfatterens opfattelse en af de vigtigste faktorer i «processen med nationalgørelse af de brede befolkningslag» (II p 520). Ja, Genforeningen fremstod allerede i 1920 »som en af de mest identitetsskabende begivenheder i Danmarkshistorien« (II p 348).

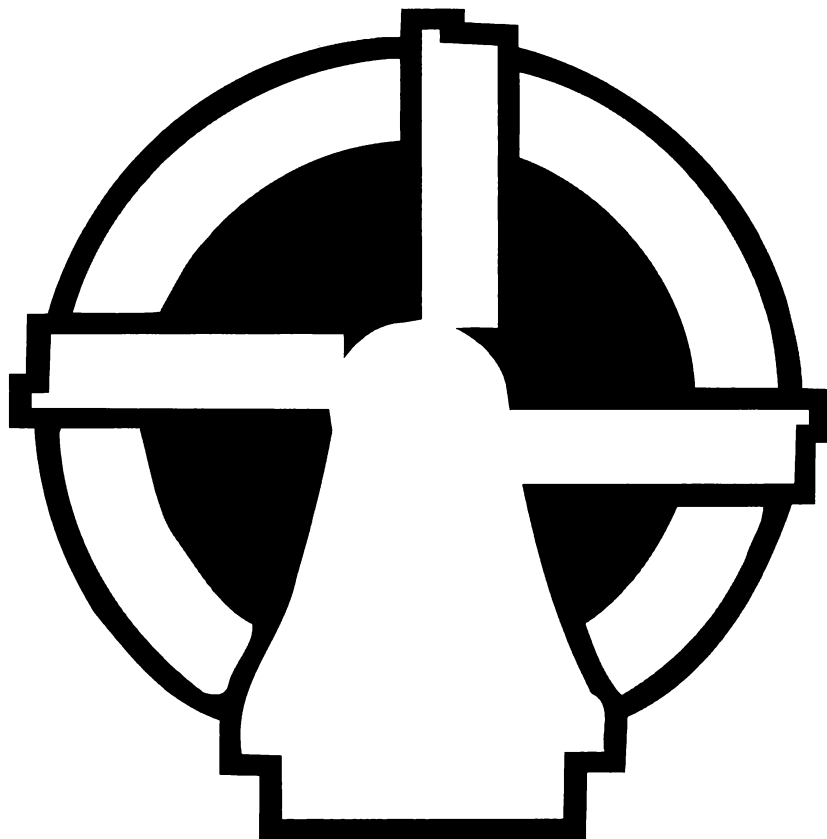
Jeg synes, Inge Adriansens meget fine beskrivelse af Genforeningen og dens betydning for myterne og symbolerne omkring den på den ene side bekræfter hendes egen påstand om, at en levedygtig stat har brug for symboler. Symbolerne omkring Genforeningen afspejler dens demokratiske karakter. På den anden side viser det også, at al den teoretiske diskussion om «nationen som et forestillet fællesskab» er en rent akademisk og abstrakt diskussion, som ikke er i overensstemmelse med den virkelighed, som folk oplever. Men teorien om det «forestillede fællesskab» bliver alligevel nævnt i hvert fald 19 gange, selv om analysen viser det modsatte!

Når bøgerne ellers rammer så flot, så er det, fordi de viser, at nationale symboler omgiver os overalt. Og de mange nationale symboler, som omgiver os, er udtryk for, at det nationale er en levende og stærk drivkraft i alle mennesker i alle samfund – også i vor tid.

Inge Adriansens værk om nationale symboler er et plets kud, som alle bør alle eje, hvis de vil vide mere om national identitet!

Jørn Buch

GRÆNSEFORENINGEN

For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke Årbog.
Ring eller skriv efter Grænseforenin-

gens brochure: Postboks 9074, Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1022 Kbh. K.
Telefon: 33 11 30 63.

Du er også velkommen til at kontakte din lokale formand:

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Oldemors Juletræ på Aabenraa Museum

*Bagsiden
om
forsiden*

Den første søndag i advent tænder byens borgmester OLDEMORS JULETRÆ på Aabenraa Museum. Træet er pyntet som i gamle dage og står midt i en »fin stue« med maghognisofa og standur. En fornem og lidt højtidelig ramme, der svarer til, at det er en kristen højtid, vi fejrer i julen: Jesu fødsel.

Træets lys skal minde os om, at Jesusbarnet var »verdens lys«. Alt blankt - sølvkugler, lametta og fehår - medvirker til, at det kan lyse eller ligefrem stråle. Men ud over at være et lystræ, er juletræet også et gavetræ - for i julen skal vi alle glædes og glæde hinanden. I protestantiske områder af Tyskland gled gavebringerfunktionen fra børnenes helgen Skt. Nicolaus over til juleenglen, Kinken, som også ses på toppen af oldemors juletræ. Kinken = kindchen symboliserer selve Jesusbarnet.

De største gaver, mennesker kan modtage, er velgerninger, men gaver kan også være håndgribelige. De kan være store og ligge indpakkede under træet, eller de kan være mindre og hænge på træet som Peters tromme i »Højt fra træets grønne top ...«. Her hører vi også om spiselige »gaver«. Det kunne være æbler, valnødder og kagefigurer eller godter, som kan puttes i festlige kræmmerhuse og hjerter, chokolade, marcipan, små kager og rosiner. Siden krigene 1848-1850 og ikke mindst 1864 fandt nationale symboler også vej til den danske jul. I 1872 fortæller H.C. Andersen om et træ pyntet med bå-

de små dannebrogssflag og røde og hvide lys. Også nissen, den gamle gårdvætte, er blevet et element i juletræspyntningen via trykte klippearb. De signalerer ganske vist overtro og drilleri frem for tro, men er blevet en del af forestillingen om dansk »julehygge«.

Selv om skik og brug fra andre kulturer og oldtidens solhvervsfester er opblandet i fejringen af julen, er det dog i dag en kristen jul, vi samles om. Og et symbolsk bidrag til museets juletræspyntning er også rosen i form af papirsjuleroser, som vi synger om i »En rose så jeg skyde«.

For rosen nu jeg kvæder
om kap med Himlens hær,
en jomfru var hans moder
Maria ren og skær.
I ham brød lyset frem
midt i den mørke vinter
om nat ved Bethlehem

Oldemors Juletræ har været et begreb på Aabenraa Museum siden 1960'erne, da fru Margrethe Callesen startede traditionen, som ud over selv juletræet også indebar en jagt på museets nisse. Siden indviedes en fortællehule med fokus på særlige juletemaer og en ret livfuld scenografi, hvor de mange besøgende børn bliver draget med ind i en »juleverden«, før de kommer ind og danser om det store juletræ - og får pebernødder. Så er det jul igen på Aabenraa Museum!

Hanne Christensen